

ว่าจะเป็นระบบกฎหมาย ภาษา รวมตลอดจนวิธีการปฏิบัติแบบสมัยใหม่ใน
รูปการต่างๆ ก็ได้หลั่งไหลและมีการโอนย้ายนำมาปฏิบัติในสังคมการเมืองไทย
ตัวอย่างเช่น สังคมไทยเริ่มมีกฎหมายรัฐธรรมนูญแบบใหม่เมื่อปี พ.ศ.2475
มีการจัดตั้งระบบรัฐสภา มีการเลือกตั้ง มีการออกกฎหมายคุ้มครองแรงงาน
กฎหมายครอบครัว ฯลฯ กระนั้นก็ตาม เป็นเรื่องที่น่าคิดและควรแก่การ
พิจารณาเป็นอย่างยิ่งว่า แนวคิดสมัยใหม่กับรากฐานดั้งเดิมของสังคมวัฒนธรรม
ไทยนั้นจะประสานเข้าด้วยกันในลักษณะใด

ข้อเสนอในที่นี้คือ รากฐานวัฒนธรรมไทยเดิมน่าจะยังคงเป็นรากฐาน
ที่ดำรงอยู่ ในขณะที่ภาษา ระบบกฎหมาย กรอบภายนอกของสถาบัน ฯลฯ
ได้มีการปรับเปลี่ยนไปแล้วตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองสมัย
ใหม่พร้อมกับบทบาทของชาวจีนโพ้นทะเล หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ สิทธิมนุษยชนใน
สังคมการเมืองไทยได้มีการขยายตัวและพื้นที่กิจกรรมทั้งในแง่ของเนื้อหาและ
ปริมาณกว้างออกไป แต่ความหมายที่ซ่อนลึกอยู่ในการปฏิบัติ ตลอดจนความ
รู้และความเข้าใจของคนไทยนั้น ยังคงอยู่ในกรอบของสังคมฐานันดร นั่นคือ
แม้จะมีการถ่ายโอนและรับหลักการตะวันตกเข้ามาแล้วก็ตาม แต่สิทธิมนุษย
ชนของสังคมไทยสมัยใหม่ก็มีการปรับเปลี่ยนไปในกรอบของสังคมฐานันดร
ซึ่งมีความเชื่ออย่างหนักแน่นว่า ผู้คนในสังคมการเมืองไทยนั้น “ไม่มี” ความ
เสมอภาคในชั้นพื้นฐาน

ชนชั้นนำใหม่ ทั้งภาคราชการ ภาคธุรกิจ และภาคสังคม ล้วนมีความรู้
และความเข้าใจเป็นอย่างดีถึงพลังของคนชั้นล่าง ซึ่งหากมีความจำเริญเติบโต
ขึ้นมาเมื่อใด ก็คงจะต้องเรียกร้องให้ฝ่ายของตน “มีสิทธิและมีเสียง” มากขึ้น
ตามลำดับ ปัญหาสำคัญในเชิงโครงสร้างมีอยู่ว่า ชนชั้นนำใหม่ (new elite)
เหล่านี้ ซึ่งมีกำเนิดและพัฒนาการมาเป็นระยะๆ จะปรับ “ฐานคิด” ของตน

ออกไปได้อย่างไร ในเมื่อฝ่ายของตนยังครองตนด้วยความเชื่อมั่นว่าเป็นฝ่ายที่
อยู่ในสถานภาพที่ “สูง” มากกว่าคนชั้นล่างเสมอมา

ลักษณะของการพัฒนาการของสังคมการเมืองไทย จึงเป็นไปในลักษณะที่
ว่า ชนชั้นนำใหม่จะขยายกิจกรรมและแบบแผนของการปฏิบัติ ตลอดจนมีการ
จัดสร้างสถาบันใหม่ๆ มีการตรากฎหมายใหม่ๆ ฯลฯ เพื่อรองรับจำนวนคน
(ฝ่ายตน) ที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น ในขณะที่แนวคิดเรื่องสังคมฐานันดรต่างๆ ยังมิได้
ถูกขจัดออกไปจากสังคมการเมืองไทย ดังนั้น สิทธิสมัยใหม่แบบต่างๆ ที่เกิด
ขึ้น เช่น สิทธิชุมชน สิทธิต่อแพ่ง สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิของภรรยา
สิทธิของเด็ก ฯลฯ จะมีการดำเนินการที่ดูจากภายนอกแล้วเสมือนหนึ่งเป็นเรื่อง
ใหม่ แต่ความเป็นจริงจะมีการปฏิบัติการ (practice) ที่ยืนยันถึงความต่าง
กันในฐานันดรของผู้คนในสังคมไทยดำรงอยู่ด้วย กระแสการเปลี่ยนแปลงดัง
กล่าวนี้อาจจะอธิบายได้ในอีกทางหนึ่งว่า สิทธิมนุษยชนของสังคมไทยนั้น เป็น
“สิทธิ” ที่ถูกจัดอยู่ในพลังกระแสของแนวคิดอนุรักษนิยมและอนุรักษนิยมใหม่
(conservatism and neo-conservatism) ซึ่งมีพลังของพวกเขาเสริมหนุนห้อมล้อมอยู่
แต่ในภาพภายนอกในบางช่วงบางเวลาเท่านั้น

สิทธิมนุษยชนสยาม

จากที่ศึกษามาเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “เอเชียวิถิ” นั้น พบว่า “เอเชียวิถิ”
ไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นเพื่ออธิบายตัวตนหรือเพียงเพื่อการปกป้อง
ตนเอง เมื่อมีการใช้อำนาจนิยมต่อราษฎรของตนโดยผู้นำการเมืองบางคนบาง
ประเทศในเอเชียหรือสังคมตะวันออก เป็นอยู่แต่ว่า การอธิบายดังกล่าวยังไม่
ได้เข้าถึงประเด็นรายละเอียดที่ชัดเจน จนเป็นเหตุที่นำไปสู่การวิวาทะเกี่ยวกับ
ประเด็นสิทธิมนุษยชนดังที่เห็นและได้ยินในทุกวันนี้ สิ่งที่พบในประการต่อมา

ก็คือว่า สังคมเอเชียเฉพาะอินเดียและจีนนั้น มีฐานคิดที่เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพทางการเมืองมาช้านาน และสังคมไทยได้รับเอาเข้ามาใช้ด้วยเวลาต่อเนื่องยาวนานหลายร้อยปี หรืออาจจะร่วมพันปีจากที่ผ่านมา

ในกรณีอินเดียคือฐานคิดของศาสนาพราหมณ์และพุทธ ส่วนจีนในกรณีคือฐานคิดของลัทธิขงจื้อและเต๋า (แนวคิดเต๋าไม่ปรากฏชัดเจนมากนักหรือน้อยอย่างยิ่ง) ฐานคิดจากทั้งสองแหล่งอารยธรรมดังกล่าวนี้มีทั้งที่คล้ายกันและต่างกัน แต่สาระสำคัญโดยรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่า พราหมณ์และขงจื้อมีความคล้ายกันในเรื่องของการให้ความสำคัญกับสถาบันทางการเมืองอย่างเป็นทางการเป็นด้านหลัก ภายใต้หลักคิดที่เชื่อในความแตกต่างของฐานะทางสังคมของมนุษย์ในรูปของระบบวรรณะ (อินเดีย) หรือระบบชนชั้น (จีน) ฐานคิดที่ว่านี้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมอินเดียและจีนมาอย่างยาวนาน และเมื่อสังคมไทยรับเข้ามาใช้ สภาพการณ์ที่ปรากฏออกมาโดยรวมจึงไม่ต่างกัน ผลก็คือ ได้กลายเป็นหลักคิดที่นำมาซึ่งการกดขี่ขูดรีดหรือการละเมิดสิทธิมนุษยชนในเวลาต่อมา สิ่งสำคัญก็คือว่าการละเมิดสิทธิที่เกิดขึ้นนี้หาได้เกิดเฉพาะการใช้อำนาจนิยมของชนชั้นปกครองต่อผู้ถูกปกครองเท่านั้น หากยังอยู่ตรงที่หลักคิดดังกล่าวได้ฝังรากลึกเข้าไปในสำนึกอันปกติของสังคมไทย จนกระทั่งกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแนวคิดในเรื่องสิทธิของสังคมอีกด้วย

บนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวไกล สังคมไทยได้เปิดรับให้ แนวคิดจากอารยธรรมอินเดียได้เข้ามามีที่ทางและบทบาทอยู่ระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยอย่างต่อเนื่อง ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สังคมไทยก็เปิดรับให้แนวคิดจากอารยธรรมจีนได้เข้ามามีที่ทางเช่นว่าเพิ่มเข้าไปอีกในลักษณะที่คล้ายๆ กัน กล่าวคือ ไม่ได้เปิดที่ทางให้โดยตรง แต่เปิดผ่านปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการค้าที่เจริญรุ่งเรืองเมื่อต้นรัตนโกสินทร์ และเมื่อเวลาผ่านไป แนวคิดจากอารยธรรม

จีนโดยชาวจีนโพ้นทะเลจึงค่อยสอดตัวเข้าไปมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้นและชัดเจนขึ้น บทบาทอย่างหลังนี้เกิดพร้อมกับการเข้ามาของแนวคิดจากอารยธรรมตะวันตก

การที่แนวคิดจากอารยธรรมอินเดีย และจีนไม่ได้ถูกกล่าวแยกให้ชัดเจนก็เพราะรากฐานของแนวคิดทั้งสองนี้ไม่มีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของเนื้อหาสาระรวม หรือในแง่ของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มากนัก โดยเฉพาะภายหลังการปฏิวัติสยาม 2475 ด้วยแล้ว บทบาททางเศรษฐกิจการเมืองที่แสดงโดยชนชั้นนำเดิมกับชนชั้นนำใหม่ก็ดำเนินเคียงคู่กันมาโดยตลอด และสอดคล้องประสานเป็นหนึ่งเดียว (harmony) จนยากที่จะแยกออกจากกันฯ ได้

ดังนั้น บทบาทที่สัมพันธ์กับสิทธิมนุษยชนในระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับท้องถิ่น ระดับภาค ระดับส่วนกลาง เรื่อยไปจนถึงระดับชาติ จึงมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของตนเอาไว้ภายใต้พื้นฐานแนวคิดที่อิงกับแหล่งที่มาเดิมจากอารยธรรมอินเดียและจีน พร้อมกับความจำเป็นที่จะต้องอิงแนวคิดจากอารยธรรมตะวันตกเพื่อผลประโยชน์บางประการ และนี่เองที่ได้กลายเป็นปัญหาพัฒนาการเกี่ยวกับประเด็นสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยหรือสังคมตะวันออกเรื่อยมา เป็นภาพของความขัดแย้งกันระหว่างการคงคุณค่าเดิมทางวัฒนธรรมของตนเอาไว้ กับการรับเอาคุณค่าใหม่ทางวัฒนธรรมที่ตนรับเข้ามา

บทสรุป: เอเชยวิถีของสังคมไทยในกระแสสังคมโลก

หากจะนำเอาสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกมาเป็นตัวตั้ง แล้วมาอธิบายเปรียบเทียบกับสิทธิมนุษยชนไทยบนรากฐานวัฒนธรรมหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “เอเชยวิถี” ตามที่ได้กล่าวมาโดยตลอดแล้ว ความน่าสนใจประการ

หนึ่งก็คือ ข้อสังเกตที่ว่ากระแสโลกในปัจจุบันมีความละม้ายคล้ายคลึงกับกระแสโลกในอดีตเมื่อครั้งที่ได้กำเนิดแนวคิด “เอเชียวิถิ” อยู่ไม่มากนักน้อย ซึ่งจะเข้าใจความคล้ายคลึงนี้ได้ในด้านหนึ่งจึงต้องเริ่มจากการอธิบายสถานการณ์ในอดีตก่อน

สถานการณ์ในอดีตที่ว่าเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนและหลังช่วงพุทธกาลนานหลายร้อยปี นักวิชาการชาวตะวันตกเรียกสถานการณ์ในช่วงนั้นว่า “Axial Age” การศึกษาในที่นี้จะเรียกว่า “ยุคอักษายนะ” อันเป็นคำสันธิระหว่างคำว่า “อักษะ” ที่แปลว่า แกน แกนหน้า แกนกลาง กับคำว่า “อายน” (อ่านว่า อา-ย่น) หรือ “อายนะ” ที่แปลว่า การมาถึง (เช่น เดือนกันยายน หมายถึง การมาถึงของเดือนกันยา ด้วยเหตุนี้ คำว่า “อาคม” ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำๆ นี้จึงถูกใช้เรียกชื่อเดือนด้วย เช่น มกราคม หมายถึง การมาถึงของเดือนมกรา เป็นต้น) ฉะนั้น คำว่า “ยุคอักษายนะ” จึงหมายถึง ยุคแห่งการมาถึงของแกน

ตามความหมายของคำๆ นี้เมื่ออธิบายขยายความออกไปก็จะได้ว่า เป็นยุคสมัยหนึ่งที่โลกทั้งโลกได้เกิดเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกันไปทั้งโลก จนดูเหมือนหนึ่งว่าโลกคล้ายกับมีแกนปักอยู่ตรงกลาง แล้วมีผู้มาจับแกนนั้นให้หมุนไปในทางเดียวกันหมด แต่อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและคล้ายคลึงกันไปทั้งโลกนี้มีทั้งเหตุการณ์ดีและร้าย โดยทั้งดีและร้ายที่ว่ามีทั้งที่ด้านใดด้านหนึ่งปรากฏเด่นชัดเป็นด้านหลักแล้วอีกด้านหนึ่งเป็นด้านรอง และทั้งที่เกิดสลับควบคู่กันไป แต่โดยรวมแล้วจะเกิดหมุนเวียนกันไปเป็นวัฏจักร

ควรกล่าวด้วยว่า ยุคอักษายนะเกิดขึ้นก่อนช่วงพุทธกาลนานนับร้อยปี และเมื่อพ้นช่วงพุทธกาลไปแล้วก็ยังสืบเนื่องกันไปอีกนานนับร้อยปีเช่นกัน ฉะนั้น ยุคอักษายนะจึงทอดเวลาหลายร้อยปี ยุคอักษายนะเริ่มจากที่วิวัฒนาการของสังคมโลกเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการอยู่ร่วมกันเป็นชนเผ่ามากมายเป็นชุมชน

ขนาดใหญ่ขึ้นมา และในบรรดาชุมชนจำนวนมากเหล่านี้จะมีอยู่ส่วนหนึ่งที่วิวัฒนาการไปสู่การเป็นรัฐรวมอยู่ด้วย ชุมชนอย่างหลังนี้มีความก้าวหน้ามากกว่าชุมชนแบบแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านโครงสร้างทางการเมืองและการจัดการทางเศรษฐกิจ ประเด็นปัญหาก็คือว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนไปในทางที่สลับซับซ้อนขึ้นมา ความต้องการในโคศุภรณ์หรือทรัพยากรต่างๆ ก็เพิ่มขึ้น และทางเดียวที่จะได้มาคือ การเข้าไปแย่งทรัพยากรจากชุมชนขนาดใหญ่อื่นๆ มาเป็นของตน ด้วยเหตุนี้ สงครามจึงเกิดขึ้นไปแทบทุกห้วงแห่งของโลกในเวลานั้น

สงครามดังกล่าวได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ นานาคล้ายกับวัฏจักรกล่าวคือ เมื่อมีการรบพุ่งกันก็ย่อมมีผู้แพ้ โดยผู้แพ้ตกเป็นทาสของผู้ชนะและผู้ชนะก็ได้ดินแดน (หรือจริง ๆ แล้วก็คือทรัพยากร) จากผู้แพ้ (รวมทั้งทาสด้วย) ส่วนผู้แพ้หรือผู้ที่คิดว่าตนกำลังจะแพ้ (ด้วยยังไม่ถูกรุกรานจากรัฐหรือชุมชนที่เข้มแข็งกว่า) ก็คิดที่หาทางที่จะทำให้ตนเข้มแข็งขึ้นมาบ้าง วิธีก็คือ สร้างสมแสนยานุภาพทางการทหารทางหนึ่ง และสร้างสมฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่งคั่งอีกทางหนึ่ง วิธีเช่นนี้รัฐหรือชุมชนขนาดใหญ่ที่เข้มแข็งอยู่แล้วก็กระทำเช่นกัน ซึ่งหากไม่ด้วยเหตุผลเพื่อป้องกันตนเองแล้ว ก็เพื่อรุกรานผู้อื่นนั่นเอง

การที่ชุมชนขนาดใหญ่หรือรัฐใหญ่น้อยกระทำเช่นนั้นได้ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ๆ ที่สำคัญ ขึ้นมาด้วย เช่น เกิดความเจริญรุ่งเรืองทางด้านอุตสาหกรรม โดยเฉพาะค้นพบการใช้โลหะสัมฤทธิ์ ซึ่งสามารถมาใช้สร้างอาวุธสงครามหรือยุทโธปกรณ์อื่นๆ ที่ทรงประสิทธิภาพและผลิตสินค้าที่มีค่าอันจะมีใช้ก็แต่บรรดาชนชั้นสูงเท่านั้น เมื่อเกิดความเจริญเช่นนี้ขึ้นมาก็ทำให้เกิดการค้าเจริญตามขึ้นมาด้วย รัฐหรือชุมชนใดที่สามารถสร้างตนไปถึงจุดที่ว่า รัฐและชุมชนนั้นก็จะเข้มแข็งด้วยกำลังทางทหารและมั่งคั่งด้วยกำลังทางเศรษฐกิจ

รัฐและชุมชนเหล่านี้หากไม่เป็นที่หมายปองของรัฐและชุมชนอื่นแล้ว ก็จะเป็นผู้หมายปองทรัพยากรของรัฐและชุมชนอื่นที่อ่อนแอกว่า

สงครามภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวดำรงอยู่นานนับเป็นร้อยปี แล้วค่อยๆ คลี่คลายลงไปเมื่อเหลือรัฐที่เข้มแข็งเกรียงไกรอยู่เพียงไม่กี่รัฐ โดยชุมชนขนาดใหญ่หรือรัฐที่มีอยู่แต่เดิมได้ถูกรัฐที่เข้มแข็งกว่าเข้าทำลาย แล้วสลายให้ชุมชนหรือรัฐผู้แพ้ขึ้นมาขึ้นต่อตน เวลานั้นความเสื่อมถอยของสังคมโลกได้มาถึงขีดสุดจนกลายเป็นกลียุคไปทั่วแทบทุกหย่อมหญ้า สงครามและการค้าที่กินเวลานานได้ทำให้ผู้แพ้จำนวนมากเปลี่ยนสถานะของตนเองไปต่างๆ นานา การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเรื่องหนึ่งเห็นจะได้แก่การเกิดขึ้นมาของชนชั้นพ่อค้า

ชนชั้นพ่อค้ามีที่มาจากชนชั้นต่ำ เพราะถูกจัดเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีปัจจัยการผลิตอันใดอยู่ในมือ และจำต้องหาสิ่งละอันพันละน้อยมาขายกินเพื่อเลี้ยงชีพ ชนชั้นพ่อค้าในหลายสังคมจึงต่ำกว่าชนชั้นชาวนาด้วยซ้ำไป แต่นั่นก็ยังไม่น่าสนใจเท่ากับที่มาของชนชั้นพ่อค้า เพราะการที่ไม่มีปัจจัยการผลิตนั้นย่อมสะท้อนฐานะของชนชั้นพ่อค้าอยู่กรายๆ ว่าอาจจะเป็นทาสมาแต่เดิมอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว หรืออาจจะเป็นชนชั้นสูงที่ทำสงครามจนพ่ายแพ้กระทั่งต้องตกเป็นทาสของผู้ชนะ เป็นต้น ภูมิหลังเช่นว่าของพ่อค้าจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชนชั้นนี้ถูกดูเหยียดหยามจากในหลายๆ สังคม แต่เมื่อเกิดสงครามและความเจริญของอุตสาหกรรมการค้าขึ้นมา การณ์ก็กลับกลายเป็นว่า เหตุการณ์เหล่านี้ได้ทำให้พ่อค้าเขียนฐานะของตนสูงขึ้นมาเรื่อยๆ โดยเฉพาะการสะสมโภคทรัพย์จากการค้าของตนที่เจริญก้าวหน้าขึ้นจากสงครามและการค้า

เมื่อพ่อค้ามีฐานะดีขึ้น วัฏจักรต่อมาก็ได้ทำให้พ่อค้ามีความสำคัญขึ้นมา กล่าวคือ ถ้าในรัฐที่เข้มแข็ง พ่อค้าจะกลายเป็นฐานทางเศรษฐกิจให้แก่รัฐนั้นๆ และถ้าในรัฐที่อ่อนแอหรือรัฐที่เพิ่งถูกทำลายจากรัฐที่เข้มแข็ง พ่อค้าก็จะต้อง

นำทรัพย์สินเงินทองของตนมาจุนเจือรัฐนั้นๆ เพื่อทำการฟื้นฟูให้เป็นรัฐที่เข้มแข็งต่อไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ได้ทำให้ชนชั้นพ่อค้าเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ เพราะเมื่อรัฐต่างๆ ต่างต้องการทรัพย์สินเงินทองของพ่อค้ามาเป็นฐานทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองแล้ว ก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่ต้องเสนอบทบาททางการเมืองให้แก่พ่อค้าเป็นการแลกเปลี่ยน ส่วนพ่อค้าเองก็ต้องการเช่นนั้น เพราะมีแต่บทบาททางการเมืองเท่านั้นที่จะเอื้อต่อการสะสมความมั่งคั่งแก่ตนผ่านนโยบายต่างๆ ผลที่ตามมาจึงกลายเป็นว่า ระบบการเมืองเดิมได้ตกอยู่ในมือของคนที่ได้รับการศึกษาอย่างพ่อค้า ซึ่งรังแต่จะนำความเสื่อมถอยเพิ่มมากขึ้น ในหลายๆ สังคมขณะนั้นถึงกับมองว่า การก้าวขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองของพ่อค้าไม่ต่างกับการปล่อยให้พวกกบฏพวกโจรได้ขึ้นปกครองเมืองนั่นเอง

เหตุดังนั้น กสิยยุคที่เสื่อมถอยอยู่แล้วจึงยิ่งเสื่อมถอยหนักขึ้น คุณค่าทางจริยธรรมที่ครั้งหนึ่งเคยถูกสร้างขึ้นมาให้ยึดถือปฏิบัติก็มีอันเสื่อมสลายลง และไม่สามารถใช้เป็นคำตอบให้กับสังคมยุคอีกขยาะได้อีกต่อไป ช่วงนี้เองที่ยุคอีกขยาะจะได้เดินมาถึงช่วงพทุธกาล เมื่อปรากฏว่า ทั่วทั้งโลกได้เกิดบรรดานักคิดสำนักต่างๆ ขึ้นมา นักคิดเหล่านี้มีภูมิหลังที่แตกต่างกันไป บางคนมีภูมิหลังเป็นชนชั้นสูง (ลัทธิธณะ) บางคนเป็นผู้ตักยาก (ขงจื้อ) แต่ทั้งหมดต่างใช้ความรู้ของตนมาค้นคว้าแสวงหาสัจธรรมเพื่อเป็นทางออกให้กับสังคมยุคอีกขยาะ และทั้งหมดก็ค้นพบสัจธรรมที่ว่านั้น

แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่า สัจธรรมดังกล่าวจะประสบความสำเร็จในการใช้อย่างทันทีทันใด เพราะแม้จะปรากฏว่า บรรดาศาสดาหรือนักปราชญ์ทั้งหลายในเวลานั้นจะเป็นที่เคารพยกย่องของบรรดาชนชั้นปกครองอยู่ไม่น้อยก็ตาม แต่เอาเข้าจริงแล้ว ชนชั้นปกครองเหล่านี้ก็นำเอาสัจธรรมที่ถูกค้น

พบไปใช้ด้วยไม่ และที่นำไปใช้ก็มีได้ใช้อย่างเต็มที่ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า
ในเวลานั้นรัฐต่างๆ ได้ก้าวมาถึงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของ 2 แนวคิดเพื่อจัดการ
กับระบบเศรษฐกิจการเมืองตามทรรศนะของตน

แนวคิดหนึ่งคิดว่า รัฐใหญ่ต่างๆ ที่มีอยู่เพียงไม่กี่รัฐควรจะดำรงความ
เป็นสาธารณรัฐของตนเอาไว้ ใครมีรัฐเล็กรัฐน้อยเป็นเมืองขึ้นก็ให้คงสภาพเช่น
นั้นต่อไป แล้วทุกอย่างก็จะสงบไปได้เอง ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งคิดว่า แผ่นดิน
ทั้งผองควรจะถูกรวบรวมให้มาอยู่ภายใต้จักรวรรดิเดียวกัน แล้วปกครองด้วย
ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และให้มีจักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุดแต่เพียงผู้เดียว
เมื่อมีแนวคิดต่างกัน สงครามจึงยังคงดำเนินต่อไป จนพุทธศักราชล่วงไปอีก
ประมาณ 2-3 ร้อยปี แนวคิดของฝ่ายจักรวรรดิก็สามารถก้าวขึ้นมาเผด็จอำนาจ
เหนือรัฐทั้งปวง และกล่าวสำหรับหลักสัจธรรมที่บรรดาเสนาและนักปราชญ์
ต่างๆ ได้ตราขึ้นมาแล้ว ได้ถูกคัดสรรเพื่อที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการปกครอง
แตกต่างกันไป และกว่าการคัดสรรจะลงตัว เวลาที่ล่วงเลยไปอีก 2-3 ร้อยปี
หรือก็คือราวๆ 2,000 ถึง 1,800 ปีก่อน ซึ่งก็คือหลักสัจธรรมที่เป็นกระแส
หลักอยู่ในสังคมต่างๆ ในปัจจุบันนั่นเอง

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะมองจากด้านใดก็ตาม หากกล่าว
ในแง่เนื้อหาแล้วนับว่า ยุคอาณานิคมมีความคล้ายคลึงกับยุคปัจจุบันมากกว่า
ความแตกต่าง เช่น ความเจริญก้าวหน้าของอุตสาหกรรมและการค้าที่เห็นได้ชัด
ถึงการมีผู้เสียเปรียบและผู้ได้เปรียบ และมีไม่น้อยที่เป็นการแย่งชิงทรัพยากร
จากผู้แพ้โดยผู้ชนะ การล่มสลายลงของภาวะการเผชิญหน้าระหว่างจักรวรรดิ
ค่ายทุนนิยมกับค่ายสังคมนิยมที่จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของฝ่ายหลัง และทำ
ให้ฝ่ายแรกพัฒนาบทบาทของตนเข้าครอบงำโลกมากขึ้นในฐานะจักรวรรดิสัมัย
ใหม่ ทั้งนี้ โดยมีรัฐที่อ่อนแอกว่าจำนวนหนึ่งจำต้อง “ขึ้นต่อ” ไม่นับลักษณะ

ใดก็ลักษณะหนึ่ง การก้าวขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองของบรรดาชนชั้นนายทุน หรือพ่อค้าที่เกิดขึ้นในแทบทุกรัฐ และโดยประสานร่วมมือกับรัฐที่ใหญ่กว่าหรือ รัฐจักรวรรดิ การเกิดความเสื่อมถอยของสังคมอันเนื่องมาจากลัทธิบริโภคนิยม ที่มาพร้อมกับการค้า ตลอดจนการเกิดขึ้นของสงครามในที่ต่างๆ ทั่วโลก ฯลฯ สถานการณ์ปัจจุบันดังกล่าวนี้ ต่างได้สั่นคลอนระบบคุณค่าจริยธรรมเดิมอย่าง ชนานใหญ่ และนำไปสู่การอธิบายที่มีความลึกลับขัดแย้งกันเองอยู่เนื่องๆ

กล่าวคือ รัฐที่ยังคงอ้างอิงหรือประยุกต์ระบบคุณค่าจริยธรรมเดิมเอาไว้ (ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม) กลับเป็นรัฐที่มักถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่อง สิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยทางการเมือง ส่วนหนึ่งของรัฐเหล่านี้ก็คือ รัฐ ที่อ้างอิง “เอเชียวิถี” ส่วนรัฐที่เชิดชูส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย เป็นเสมือนฐานคิดของระบบคุณค่าจริยธรรมใหม่ ก็กลับเป็นรัฐที่ใช้สิ่งที่เรียกว่า “การค้าเสรี” เข้าลวงละเมิดรัฐที่อ่อนแอกว่าทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง ส่วนหนึ่งของรัฐเหล่านี้ก็คือ รัฐที่มาจากฟากฝั่งตะวันตก

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความคล้ายคลึงกับยุคอักษายณะก็ตาม แต่ดูเหมือน แทบทั้งโลกต่างยินยอมพร้อมใจที่จะเรียกโลกในยุคปัจจุบันว่า “โลกาภิวัตน์” ทั้งๆ ที่ความหมายของคำๆ นี้ก็บ่งบอกอยู่แล้วว่า โลกทั้งโลกหมุนไปตามกระแสเดียวกัน ซึ่งไม่ต่างกับการที่โลกมีแกนปักอยู่ตรงกลางแล้วมีผู้หมุนไป อันเป็น ความหมายของคำว่า “อักษายณะ” นั่นเอง ถึงกระนั้นก็ควรกล่าวด้วยว่า หาก จะมีความแตกต่างอันใดในความคล้ายคลึงดังกล่าวแล้ว ความแตกต่างนั้นก็น่า จะอยู่ตรงที่ว่า ในยุคอักษายณะนั้น จักรวรรดิต่างเกิดขึ้นในปริมณฑลระดับ ภูมิภาค ในขณะที่จักรวรรดิในยุคปัจจุบันกลับได้แผ่ขยายออกไปด้วยเจตนาที่ จะครอบงำทั่วทั้งโลก

ความเป็นจักรวรรดิในปัจจุบันนี้เริ่มมาช้านานนับร้อยปีแล้ว นั่นคือ เริ่ม

บุรีไม่มีการจัดพิธีกรรมการนับถือผีบรรพชน เพราะสภาพความเป็นอยู่ไม่อำนวย จึงให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการนับถือพุทธศาสนา มากกว่าชาวมอญโดยทั่วไป ที่ยังมีการนับถือผสมกันทั้งผีบรรพชนและพุทธศาสนา

ในการรับรู้ของชาวมอญ นอกจากเรื่องประเพณีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน ที่คนนอกชุมชนจะให้ความสนใจในความเป็นชาติพันธุ์มอญของพวกเขาแล้ว สิ่งที่ทำให้พวกเขามีความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ความเป็นมอญได้มากที่สุดอีกเรื่องหนึ่งก็คือ การมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะการมีอยู่ของอาณาจักรหงสาวดี ที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดมาแล้ว เป็นแหล่งอารยธรรมมอญที่ยิ่งใหญ่ที่สุด การค้นรื้อต่อสู้อันยาวนานของชาวมอญตลอดมาเพื่อเรียกร้องเอกราชให้กับตนเองในประเทศพม่า นอกจากเรื่องความเป็นชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากพม่าแล้วก็เกิดจากสำนึกในประวัติศาสตร์อาณาจักรหงสาวดีมากที่สุด

ประเด็นการวิจัยที่สำคัญที่สุดของโครงการวิจัยนี้ แวดล้อมประเด็นปัญหาเรื่อง สิทธิชุมชนมอญ

สิทธิชุมชนมอญ ตั้งอยู่บนพื้นฐานความมีตัวตนของมอญตามอัตลักษณ์ที่สร้างสมผ่านกาลเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ และร่องรอยการดำรงอยู่ของกลุ่มชนที่รวมกันเป็นชุมชนในระดับต่างๆ กลั่นกรองมาเป็นรูปแบบประเพณีวัฒนธรรมของมอญที่ตั้งอยู่บนความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี

สิทธิชุมชนมอญ จึงเป็นการแสดงออกถึงสิทธิในระดับต่างๆ ตั้งแต่สิทธิในการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองในด้านต่างๆ จนถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทั้งหมดของชุมชน โดยสมาชิกในชุมชน ตามรากฐานความเชื่อที่สั่งสมมาในประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งเน้นผลประโยชน์ของส่วนรวมและความยุติธรรมสำหรับสมาชิกในชุมชน

จากยุคล่าอาณานิคม ที่ซึ่งต่อมาจักรวรรดินิยมต่างๆ ได้ขัดแย้งกันเองจนนำไปสู่การเกิดสงครามโลกทั้งสองครั้งขึ้นมา トラバจนปัจจุบันรัฐที่มีพฤติกรรมแบบจักรวรรดิ (ในรูปแบบใหม่แต่มีเนื้อหาเดิม) มีอยู่เพียงรัฐเดียวที่โดดเด่นคือสหรัฐอเมริกา

การก้าวขึ้นมาเป็นจักรวรรดิของสหรัฐฯ นั้น หากดำเนินไปด้วยการเชิดชูเรื่องสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยไปตามลำพังแล้ว ปัญหาความลึกลับขัดแย้งดังที่กล่าวไปข้างต้นคงจะไม่เกิดขึ้นง่าย ๆ แต่ความจริงมีอยู่ว่า ในขณะที่สหรัฐฯ ชูประเด็นที่ว่านี่ประจักษ์ระบบคุณค่าจริยธรรมใหม่ในระดับมหภาคอยู่นั้น สหรัฐฯ ก็ชูประเด็นการค้าเสรีควบคู่กันไปด้วย และการชูประเด็นหลังนี้เองที่ทำให้สหรัฐฯ ก่อพฤติกรรมในการละเมิดสิทธิมนุษยชนเสียเอง ซ้ำร้ายในหลายกรณียังส่งเสริมรัฐบาลให้ปกครองด้วยระบอบเผด็จการอีกด้วย การชูประเด็นแรกของสหรัฐฯ จึงไร้ความหมาย พฤติกรรมเช่นว่าของสหรัฐฯ ชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ 11 กันยายนขึ้นในปี พ.ศ.2544

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ มิได้หมายความว่าเพื่อเสนอคำว่า “ยุคอักษายณะ” ให้เป็นคำใหม่เข้ามาแทนที่คำว่า “ยุคโลกาภิวัตน์” ที่นิยมใช้กันในปัจจุบันอย่างเป็นทางการ แต่สาระสำคัญอยู่ตรงที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า “เอเชียวิถี” อันเป็นคำกล่าวอ้างของรัฐจำนวนหนึ่งที่ต้องการให้ระบบเศรษฐกิจการเมืองของตนพัฒนาไปบนรากฐานวัฒนธรรมเดิมอย่างอิสระนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ไร้ที่มาที่ไป ในขณะเดียวกัน ความผิดพลาดบกพร่องเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนและการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยดังที่ปรากฏอยู่ในรัฐเหล่านั้นนั้น ในด้านหนึ่งเป็นเพราะรัฐเหล่านั้นต้องเผชิญหน้ากับแรงบีบคั้นของจักรวรรดิรวมอยู่ด้วย

กล่าวสำหรับสังคมไทยในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกประชาคมโลกแล้ว นับว่าได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหรือพัฒนาการจากห้วงหลายสิบปีที่ผ่านมา

ไม่ต่างกับรัฐในยุคอาณานิคม ที่ในด้านหนึ่งมีความขัดแย้งลึกซึ้งกันระหว่างการอธิบายเรื่อง “สิทธิ” ของตนบนรากฐานวัฒนธรรมเดิมกับรากฐานใหม่จากวัฒนธรรมตะวันตกมาโดยตลอด จนเมื่อถึงเวลาหนึ่งที่รากฐานคุณค่าใหม่ได้รับการยอมรับมากขึ้นนั้น ก็ปรากฏว่า การยอมรับที่ว่าได้เกิดควบคู่ไปกับการค้าเสรีที่กลุ่มทุนหรือพ่อค้าเป็นผู้ได้เปรียบในการแย่งชิงทรัพยากรของชุมชนเดิมมาเป็นของตนเอง

ตราบจนปัจจุบันนี้ กลุ่มทุนเหล่านี้ก็สามารถช่วงชิงอำนาจทางการเมืองในนามของสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตยที่ถูกพัฒนาเรื่อยมาหลังจากเหตุการณ์ “14 ตุลา” ได้อย่างค่อนข้างเด็ดขาด สิ่งที่น่าสนใจก็คือว่า ชนชั้นนำไทยในปัจจุบันแทบจะไม่เคยอ้างอิงวัฒนธรรมเดิมในฐานะรากฐานที่จะนำไปพัฒนาเศรษฐกิจการเมือง นอกจากการใช้วัฒนธรรมนี้ไปในเรื่องของการอุปถัมภ์ค้ำชูเหล่าพวกพ้องและบริวารซึ่งเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของตน และทั้งเฉพาะหน้ากับระยะยาว ในทางตรงข้าม ชนชั้นนำไทยกลับอ้างอิงวัฒนธรรมตะวันตกในการใช้เป็นรากฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจการเมือง เพราะมีเพียงรากฐานนี้เท่านั้นที่จะเอื้อต่อผลประโยชน์ของชนชั้นนำไทยเองด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกที่ชนชั้นนำไทยไม่ลังเลที่จะแย่งชิงเอาทรัพยากรจากชุมชนต่างๆ มาเป็นของตน และสามารถกำราบปราบปรามชุมชนที่ต่อต้านแข็งขืนตนซึ่งเป็นผู้ปกครอง และจึงไม่แปลกเช่นกันที่ชนชั้นนำไทยจะยอมรับกฎกติกาหรือขนานรับนโยบายบางประการของจักรวรรดิสหรัฐ และองค์กรโลกบาลที่มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจโดยไม่ขัดเคือง

การที่รัฐไทย และรัฐอีกจำนวนไม่น้อยยอมตนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระแสโลก ที่ซึ่งมีรากฐานวัฒนธรรมตะวันตกเป็นตัวชี้้นำการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองอีกชั้นหนึ่งนั้น ได้ส่งผลให้เห็นถึงแรงกระแทกบางประการที่มีต่อ

รากฐานวัฒนธรรมเดิมหรือ “เอเชียวิถี” อยู่ด้วยไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบต่อระบบคุณค่าจริยธรรม ผลกระทบที่ว่ามันสะท้อนให้เห็นผ่านปรากฏการณ์อย่างน้อย 2 ปรากฏการณ์ด้วยกัน คือ ปรากฏการณ์แรก เป็นเรื่องที่ระบบคุณค่าเดิมที่ถูกตีความและ/หรือถูกนำไปใช้อย่างผิดๆ หรืออย่างบิดเบือนส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์นี้ทำให้เกิดสำนักนักภายในสังคมเดิมขึ้นมาอย่างมาก รวมทั้งการทะเลาะเบาะแว้งเพื่อยืนยันถึงความถูกต้องในสังคมเดิมของตน ปรากฏการณ์ต่อมา เป็นเรื่องของการสร้างคุณค่าจริยธรรมใหม่ขึ้นมาเพื่ออธิบายถึงความชอบธรรมเกี่ยวกับพฤติกรรมต่างๆ เช่น ความยุติธรรมในระบบการค้าเสรี สิทธิในเชิงปัจเจกที่จะมีพฤติกรรมใดก็ได้ ตราบเท่าที่พฤติกรรมนั้นไม่ได้ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นสิทธิที่จะมีเสรีทางเพศ สิทธิในการใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือย หรือสิทธิในการมุ่งไปสู่การเป็นผู้ชนะหรือประสบความสำเร็จในทุกวิถีทาง ฯลฯ

จากที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นในแง่ภาพรวมของกระแสโลกหรือเฉพาะของประเทศไทยก็ตาม มิได้หมายความว่า รากฐานวัฒนธรรมเดิมหรือ “เอเชียวิถี” หดสิ้นซึ่งด้านดีหรือมีข้อบกพร่อง แต่ที่ดูเหมือนว่าหมดคุณค่าไปนั้นก็เพราะรากฐานวัฒนธรรมเดิมได้สูญเสียพลังในการเหนี่ยวรั้งแรงปรารถนาของรัฐทุนนิยมต่างๆ ที่เติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงนับสิบปีมานี้ และโดยมีรัฐจักรวรรดิที่ทรงอิทธิพลคอยปกป้องรักษาและควบคุมกฎกติกา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า รากฐานวัฒนธรรมเดิมไม่มีพลังเพียงพอที่จะอธิบายการดำรงอยู่ของระบบคุณค่าจริยธรรมเดิมของตน ที่ครั้งหนึ่งเคยเข้มแข็งมาก่อน และในขณะที่รากฐานวัฒนธรรมใหม่โดยรัฐจักรวรรดิและรัฐทุนนิยมบริวารได้สะท้อนให้เห็นถึงความเสื่อมถอยในด้านต่างๆ จนสังคมโลกมีแนวโน้มที่จะเข้าสู่ยุคมากขึ้นทุกทีนั้นทางออกของ “เอเชียวิถี” จึงมีอยู่เพียงสถานเดียว นั่นคือ การปฏิรูประบบคุณ

คำเดิมของตนให้สามารถเผชิญหน้ากับรากฐานวัฒนธรรมใหม่ได้อย่างมีพลัง แต่
นั่นย่อมหมายความว่าโลกจะต้องสร้างหลักสัจธรรมใหม่โดยศาสนาและ
นักปราชญ์ใหม่ยุคดั่งยุคอักษายะนั้นเอง ?

สิทธิมนุษยชน ในประวัติศาสตร์ ความคิด สำนักสังคัมไทย
อ้างพุทธศาสตร์ มาอธิบาย เทียบเคียงร่างกาย ไตรสัจญ์
ร่างกายเปรียบพระนคร ผู้ทรงอำนาจครองคือใจนั้น
ประชาชนคือมือคือเท้า ใจสำคัญ ใจเท่านั้น ประเสริฐ เลิศกว่าใคร

สิทธิมนุษยชน ในประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทย

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ
อดิศร หมวกพิมพ์

รายงานการวิจัยเรื่องสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทย
ครอบคลุมหัวข้อใหญ่ๆ 3 ข้อคือ หนึ่งว่าด้วยความหมายและมโนทัศน์สิทธิ
มนุษยชนในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา และการก่อเกิดในบริบทของพัฒนาการ
ทางการเมือง สองว่าด้วยสิทธิพื้นฐานในประวัติศาสตร์ไทย สามว่าด้วยสิทธิ
พลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองในประวัติศาสตร์ไทย วิธีการศึกษาใช้วิธีการทาง
ประวัติศาสตร์ วิเคราะห์และตีความวาทกรรมหรือการแสดงออกทางความคิด
และการเขียน ที่สะท้อนลักษณะและปัญหาอันเกี่ยวข้องกับมโนทัศน์สิทธิและ
สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์สังคมไทย จุดมุ่งหมายคือการเสนอและแสดง
ให้เห็นถึงการก่อรูปและพัฒนาการของแนวคิดและการปฏิบัติที่นำไปสู่มโนทัศน์
สิทธิมนุษยชนในที่สุด

1. มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์พัฒนาการทางสังคม

ที่มาและพัฒนาการของแนวคิดและมโนทัศน์สิทธิและสิทธิมนุษยชนก่อรูปและพัฒนาท่ามกลางการต่อสู้หลากหลายรูปแบบของคนในสังคม ในประวัติศาสตร์ความคิดแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนถือว่าเป็นหัวข้อหนึ่งในปรัชญาการเมืองของสังคม เช่น มโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม ความชอบธรรมทางการเมือง ไปถึงคุณธรรมของรัฐและพลเมือง เป็นต้น การเกิดและดำรงอยู่ของมโนทัศน์และการปฏิบัติของความคิดและปรัชญาการเมืองทั้งหลาย ก่อรูปขึ้นในสังคมและระบบการปกครองที่มีความซับซ้อนขึ้น ในทางความคิด มีระบบคิดแบบนามธรรมเช่นศาสนา ปรัชญาและอุดมการณ์ของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่จุดหมายของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยรวม มโนทัศน์สิทธิและความยุติธรรม แสดงออกถึงความต้องการของสังคมที่จะพัฒนาระดับไปสู่ระดับที่ดีขึ้น ที่มีความเป็นธรรมมากขึ้น ให้ความสุขความพอใจแก่คนจำนวนมากขึ้นด้วย กล่าวในอีกนัยหนึ่งคือเป็นความต้องการและพยายามในทางธรรมชาติของมนุษย์ที่ต่างจากสัตว์อื่นๆ ที่สามารถยกระดับพัฒนาในทางคุณภาพให้กับเผ่าพันธุ์ของพวกเขาได้

ประเด็นแรกคือ การจำแนกและศึกษาความหมายทางประวัติศาสตร์ของมโนทัศน์ทั้งสองคือ สิทธิกับสิทธิมนุษยชน กล่าวได้ว่ามโนทัศน์สิทธิมีมาแต่ดั้งเดิมในรัฐและอาณาจักรการเมืองการปกครองสมัยก่อนทั่วไป ซึ่งจะขอเรียกว่าสิทธิรุ่นที่หนึ่งหรือรุ่นแรก ลักษณะสำคัญคือการสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจปกครองของผู้นำตามประเพณี ที่ได้รับความชอบธรรมจากอำนาจเหนือสังคม อีกประการคือเป็นการคลี่คลายความขัดแย้งเฉพาะหน้าระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ที่สำคัญคือกลุ่มขุนนางและพระ มากกว่าชนชั้นล่างเช่นชาวนาไพร่ทาส จะเรียกว่าสิทธิรุ่นแรกเป็นการต่อรองและตกลงกันระหว่างกลุ่มนำและที่พอมีสถานะทางการเมืองและทางเศรษฐกิจกันเองก็ได้

ในทางปรัชญา เห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของสิทธิ เป็นการพัฒนาของสังคม ที่ต้องการทำให้อำนาจปกครองถูกกำกับด้วยปัจจัยทางจริยธรรมหรือศีลธรรม อีกด้านหนึ่งคือการทำทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองต่างเริ่มรู้จักตัวเองที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น และจะจัดการความสัมพันธ์นั้นกับจุดหมายของสังคมอย่างไรจึงจะพัฒนาไปได้ด้วยดี นั่นคือการทำให้ “สมรรถนะทางสิทธิ” ของบุคคลและชุมชนในการรักษาระเบียบศีลธรรมนั้น ยกกระดับขึ้นสู่การเป็น ตัวบทกฎหมายอย่างเป็นทางการ

ประเด็นที่สองคือว่าด้วยมโนทัศน์สิทธิมนุษยชน ซึ่งจะเรียกว่าสิทธิรุ่นที่สองหรือรุ่นหลัง ความหมายและลักษณะสำคัญคือเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ราษฎรจำนวนมากที่ถูกปกครอง มากกว่าให้ความชอบธรรมแก่อำนาจรัฐและกลุ่มนำจำนวนน้อยอีกต่อไป การเรียกร้องและสร้างความหมายให้กับสิทธิรุ่นที่สองนี้ ไม่เพียงแต่เปิดช่องทางในการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชนมากขึ้น แต่ที่สำคัญในระยะยาวคือการยกระดับและพัฒนาความเป็นตัวของตัวเองและคุณสมบัติอันเป็นของราษฎรเอง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อคุณภาพและปริมาณของสมาชิกสังคมส่วนใหญ่

ปัญหาสิทธิมนุษยชนจึงมีประวัติศาสตร์ที่แนบแน่นกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องต้องการในการเข้าถึงสิทธิพลเมืองอยู่มาก พัฒนาการต่อมาไปสู่การขยายและครอบคลุมไปยังสิทธิเศรษฐกิจและสิทธิทางวัฒนธรรม ในระยะยาวคือการพัฒนาให้ประชาชนเป็นประธานหรือเป็นนายของตัวเอง ด้วยการยกระดับความรู้จัดตัววิชา โดยผ่านประสบการณ์ของตนเอง ในที่สุดคือการรู้จักตัวเองและรู้จักผู้อื่นอย่างทัดเทียมและเสมอหน้ากัน

2. วิวัฒนาการของมโนทัศน์สิทธิมนุษยชน

แนวคิดหรือมโนทัศน์ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ก็เช่นเดียวกับแนวคิดทางการเมืองและสังคม(รวมทั้งเศรษฐกิจ)ทั้งหลาย ที่เกิดและพัฒนาขึ้นมาในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่มีมโนทัศน์ทางสังคมอะไรที่เกิดมาในสุญญากาศ ดังนั้นบริบทและความสัมพันธ์ทางสังคมและทางการเมืองจึงมีความสำคัญต่อการเข้าใจและการศึกษาถึงความหมายและมิติต่างๆ ของมโนทัศน์ดังกล่าว

พัฒนาการที่ทำให้แนวคิดสิทธิมนุษยชนปรากฏออกมาเป็นมโนทัศน์ทางสังคมและการเมืองที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งในทางโครงสร้างและในความสัมพันธ์ทางสังคม ครอบคลุมปริมาตรทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ในข้อที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน ได้แก่การก่อรูปและพัฒนาของมโนทัศน์และความเข้าใจในความหมายของความเป็นมนุษย์ในประวัติศาสตร์ของพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมือง

ความหมายของความเป็นคนใหม่นี้แสดงออกในประเด็นหลักๆ เช่น ในเรื่องของศักดิ์ศรีของความเป็นคน (human dignity) และในความยุติธรรมทางสังคม (social justice) ไปถึงการมีส่วนร่วมในการปกครองของตนเอง กล่าวโดยรวมคือการที่คนทั้งหลายพัฒนาความเป็นนายของตัวเองมาอย่างไร ทั้งในแง่ที่สัมพันธ์กับตัวเอง และในความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความเข้าใจในมโนทัศน์ที่เปลี่ยนไปในเรื่องความหมายของความเป็นมนุษย์และความสัมพันธ์กับจุดหมายของรัฐ จึงมีความสำคัญต่อการศึกษาถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์สังคมด้วย

ปรากฏการณ์และการเกิดขึ้นของมโนทัศน์ และการปฏิบัติเรื่องสิทธิมนุษยชนก่อตัวและพัฒนาไปพร้อมกับการเกิดระบบสมัยใหม่ (modernity) ซึ่ง

เป็นผลผลิตเฉพาะของสังคมยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ลักษณะเด่นของสิทธิมนุษยชนคือการที่สิทธินี้ย้ายมาเป็นของปัจเจกชนทั้งหลายโดยสมบูรณ์ ที่เรียกว่าลัทธิปัจเจกชนนิยม (individualism) ในทางทฤษฎีการดำรงอยู่ของปัจเจกชนที่เป็นเสรี หมายถึงการตัดขาดและบั่นทอน ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยต่อกันในระบบฟิวดัลและศักดินารูปแบบต่างๆ ลงไป ในทางเศรษฐกิจการเมืองคือการที่ระบบทุนนิยมที่วางอยู่บนลัทธิเสรีนิยมของตลาดและแรงงานก้าวขึ้นมาเป็นรูปแบบหลักของการผลิตและการผลิตซ้ำ พลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตก็เปลี่ยนไปตามตรรกะและพลังของระบบทุนนิยมเสรี เช่นเดียวกับระบบการเมืองการปกครอง ที่มีการก่อรูปของชนชั้นใหม่ๆ และความขัดแย้งทางชนชั้นแบบใหม่ที่เป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการก่อตัวขึ้นของแนวคิดเรื่องความเป็นมนุษย์ อันสะท้อนถึงมโนทัศน์ของสิทธิและเสรีภาพของบุคคลนั้น เป็นมโนทัศน์ใหม่ที่เกิดขึ้นมาในระยะที่สังคมพัฒนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบทุนนิยม ในสมัยล่าอาณานิคมในศตวรรษที่ 19 การซึมเข้ามาของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในสยาม ที่มาพร้อมกับการปฏิรูปและทำให้ประเทศเป็นสมัยใหม่ (modernization, modernism) นำเอามิติใหม่ของการดำรงชีวิตเข้ามาเผยแพร่ จากนั้นมาความเจริญทางวัตถุค่อยกลายมาเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ในการดำรงชีพ ไม่เพียงแต่ในชนชั้นนำเท่านั้น หากแต่กระจายแทรกซึมไปทั่วยังทุกชนชั้นและกลุ่มคน แม้จะไม่เสมอภาคเหมือนกันก็ตาม กล่าวคือเงื่อนไขทางวัตถุของชีวิตก้าวขึ้นมาเป็นปัจจัยหลักอีกหนึ่งในชีวิตสังคมสมัยใหม่หรือสังคมที่มีการพัฒนา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทางวัตถุของชีวิตกับระบบค่านิยมและศีลธรรมหรือเรียกรวมๆ ว่าวัฒนธรรม จะเป็นตัวกำหนดความหมายและการปฏิบัติในเรื่องสิทธิด้วยเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองนำไปสู่การปรับเปลี่ยนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวิถีการผลิตของพวกเขา ดังแสดงออกในปัญหาสำคัญๆ เช่นเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งจะถูกทำให้เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล แนวโน้มใหญ่ที่เกิดขึ้นคือการที่ทรัพย์สินอันแต่เดิมเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนหรือกลุ่มคน มีลักษณะเป็นสิทธิเชิงซ้อนและที่เรียกว่าสิทธิกัลปนาหรือสิทธิในการใช้เป็นหลักถูกแปรเปลี่ยนไป รูปแบบสัมพันธ์ภาพทางทรัพย์สินใหม่ที่จะเกิดขึ้น ได้แก่การที่กรรมสิทธิ์กลายเป็นของปัจเจกบุคคลมากขึ้น กระทั่งกลายเป็นทรัพย์สินส่วนตัว เป็นกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์ของบุคคล การอ้างถึงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของชุมชนหรือกลุ่มคนถูกทำลายลง นั่นคือความเชื่อมโยงต่อเนื่องระหว่างชุมชนกับธรรมชาติถูกตัดขาดไป ระเบียบของชุมชนไม่อาจเป็นตัวแทนของระเบียบที่เป็นธรรมชาติอีกต่อไป

ในเวลาเดียวกัน ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของลัทธิเสรีนิยม จำเป็นต้องมีอำนาจใหม่ที่ให้ความชอบธรรมและให้ความมั่นใจแก่ปัจเจกชนในการสร้างและรักษาสังคมของพวกเขาไว้ให้ได้ การต่อสู้เปลี่ยนแปลงจากคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 นำไปสู่การสถาปนาโครงสร้างอำนาจแบบใหม่ ในตะวันตกที่เรียกกันต่อมาว่าระบอบประชาธิปไตยกระฎุมพี บัดนี้เป็นไปได้ที่ความชอบธรรมทางการเมืองสูงสุดได้ย้ายจากพระเจ้าและกษัตริย์ มาที่ตัวบุคคลอันเป็นสิ่งที่ทั่วไปที่สามัญ ดังเห็นได้จากข้อความที่จารึกในรัฐธรรมนูญทั่วไปว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน” องค์อธิปัตย์คือมหาชนที่ไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออวตารจากเบื้องบนอีกต่อไป บนพื้นฐานของสิ่งสากลใหม่คือเหตุผลและความคิดแบบกลไกของคนทุกคน อำนาจใหม่มาจากการคิด และการผลิตสร้างใหม่ด้วยเครือข่ายอันกว้างใหญ่ไพศาลของระบบทุนนิยม กลายเป็นพลังอันไม่รู้จบ ระบบการเมืองใหม่ที่รองรับคติสังคมนิยมและคนแบบใหม่ก็คือระบบการเมืองเสรี

นิยมหรือประชาธิปไตย ที่อ้างความชอบธรรมและอำนาจสูงสุดมาจากประชาชน

3. มโนทัศน์ของความเป็นมนุษย์และระเบียบสังคม (social order)

คติและทฤษฎีความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคมมีมาแต่โบราณแล้ว แม้ก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาอยู่ในฐานะของโลกทรรศน์ที่ครอบงำตั้งเห็นได้จากตำนานสร้างโลกของคนไทกลุ่มต่างๆ ในประเทศอินเดีย ตอนใต้ของจีน พม่า ลาว เวียดนามและในประเทศไทย ซึ่งมี 3 ประเภทหลักๆ คือแบบปุ-ยาสสร้างโลก แบบน้ำเต้า และแบบเทวดาลงมากินง้วนดิน โดยที่แบบเรื่องปุ-ยาสสร้างโลกและแบบน้ำเต้า เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทก่อนรับพุทธศาสนา ส่วนแบบเรื่องเทวดาลงมากินง้วนดินเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแล้ว กล่าวได้ว่าคติดั้งเดิมมีการสร้างแบบแผนของการอธิบายมนุษย์กับสังคม และรัฐโดยวางอยู่บนความเชื่อและการนับถือผีบรรพบุรุษและต่อมาคือธรรม

ประเด็นแรกคือการมีระเบียบสังคมอันแน่นอนเพื่อไม่ให้คนละเมิด หากมีการละเมิดหรือคัดค้านก็จะถูกลงโทษ แม้ว่าคติความเชื่อศาสนาโบราณจะมองมนุษย์อย่างตายตัวและมีธรรมชาติอันไม่ดัดก็ตาม แต่คติไทยเดิมยังเอื้ออำนวยต่อการให้โอกาสมนุษย์ในการทำความดีในการยกระดับตนเองและชุมชนได้ต่อไปอีก ดังที่ตำนานสร้างโลกของคนไททั้งหลาย จะเหมือนกันในการบรรยายว่ามนุษย์ลงมาจากแกนหรือเป็น “ลูกฟ้า” มีกำเนิดจากสวรรค์เป็นต้น ลักษณะยึดหยุ่นในทางความเชื่อ ซึ่งอาจเกิดจากการขยายตัวของชุมชนและการผลิตไปถึงการแลกเปลี่ยน ทำให้มนุษย์ในสังคมไทยเดิมสามารถขยายชุมชนและชีวิตเมืองออกไปได้ จากชุมชนเมืองเล็กๆ ไปเป็นเมืองแบบอาณาจักร จากการ

เพาะปลูกแบบธรรมชาติไปเป็นการค้าแลกเปลี่ยน กระทั่งนำไปสู่มนทัศน์สำคัญเรื่องกรรมสิทธิ์ในผลผลิตและในเครื่องมือการผลิตที่สำคัญคือที่ดิน

หลังจากศาสนาพุทธเข้ามาเป็นโลกทรรศน์นำในสังคม และการเมืองรัฐไทย ได้นำการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ข้อหนึ่งคือเปลี่ยนคติการมองบรรทัดฐานทางศีลธรรมเสียใหม่ จากการอาศัยเกณฑ์ภายนอกเป็นหลัก มาสู่การอาศัยเกณฑ์ภายในตัวมนุษย์เอง แหล่งที่มาของบรรทัดฐานนี้ก็เปลี่ยนจากถน หรือ ผีบรรพบุรุษและประเพณีท้องถิ่นอันเป็นเฉพาะ มาเป็นธรรมอันเป็นความรู้ที่มีลักษณะเป็นสากล

ทรรศนะทางศาสนากับทางการเมืองยังเป็นเรื่องเดียวกันที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ จุดหมายทางการเมืองของรัฐไทยแต่โบราณมาถึงสมัยใหม่จึงไม่ได้มีแต่วัตถุประสงค์ทางการเมือง หากแต่ควบคู่ไปกับจุดหมายทางธรรมด้วย ในชั้นสูงรัฐและโลกเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิถีทางในอันที่จะไปบรรลุจุดหมายทางธรรม กล่าวในแง่ของรัฐและทางโลก ความคิดทางการเมืองเชิงพุทธทรรศน์จึงเน้นความสำคัญที่รัฐในฐานะขององค์กรรวมของมนุษย์ มากกว่าที่ความเป็นตัวตนของผู้คนในรัฐหรืออาณาจักรเอง เนื่องจากการอยู่รอดและมั่นคงของรัฐ ย่อมมีความหมายว่าผู้คนในรัฐก็ย่อมมีโอกาสมากที่จะอยู่รอดและมีชีวิตตามสภาพสังคมได้ ในความคิดและปรัชญาการเมืองดังกล่าว สิทธิและสิทธิมนุษยชนจึงไม่มีพื้นที่ในวาทกรรมการเมืองสมัยก่อนได้ ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ยังไม่ได้ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมาให้เป็นวาทกรรมหนึ่งทางการเมือง มนุษย์ยังเป็นเพียงมรรคหรือหนทางไปสู่จุดหมายทางศาสนา มนุษย์และต่อมาสังคมยังไม่ได้และไม่อาจเป็นจุดหมายของการเมืองได้ ดังนั้นความคิดการเมืองเชิงพุทธจึงมุ่งไปที่ความเป็นเอกภาพระหว่างจิตกับกาย ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง เป็นต้น นี่เองเป็นที่มาของลักษณะความคิดการเมืองไทยที่ยังอยู่ภายใต้อิทธิพล

ของความเชื่อทางศาสนา

เทียนวรรณน่าจะเป็นนักคิดคนแรกๆ ที่นำเสนอคุณธรรมของความเป็นคนบนพื้นฐานของหลักการทางสังคมโลกแบบใหม่ที่ไม่ได้วางอยู่บนคำสอนทางศาสนาแล้วๆ ดังแต่ก่อน จริยธรรมที่เขาเสนอจึงมุ่งที่การสร้างคนให้เป็นตัวของตัวเอง ไม่ใช่คนที่จำต้องพึ่งพาผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจอย่างง้องัวไม่ขึ้น เขามองว่าคนที่จะได้ดีต้องมีวิชาความรู้ ไม่ต้องอาศัยเหตุอย่างอื่น “นอกจากความประจักษ์จริงว่า เป็นคนดีแล้วรอบรู้ทรงคุณวิทยาแท้” คุณสมบัติของคนตามที่เขาเห็นจึงวางอยู่บนความถูกต้องชอบทั้งทางโลกย์และทางธรรม

ในทระณะของเทียนวรรณ ผู้อื่นก็มีความสำคัญไม่น้อยกว่าตัวเอง การสร้างแนวคิดที่ให้ความสำคัญทั้งกับอัตวิสัยและภาววิสัยนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความหมายอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิดสังคมและการเมืองในระยะเวลาต่อมา จุดหมายทางการเมืองของรัฐไทยแต่โบราณมาถึงสมัยใหม่จึงไม่ได้มีแต่วัตถุประสงค์ทางการเมือง หากแต่ควบคู่ไปกับจุดหมายทางธรรมด้วย ในชั้นสูงรัฐและโลกเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิถีทางในอันที่จะไปบรรลุจุดหมายทางธรรม กล่าวในแง่ของรัฐและทางโลก ความคิดทางการเมืองเชิงพุทธทระณจึงเน้นความสำคัญที่รัฐในฐานะขององค์กรรวมของมนุษย์มากกว่าที่ความเป็นตัวตนของผู้คนในรัฐหรืออาณาจักรเอง

มโนทัศน์ว่าด้วยมนุษย์แบบใหม่ หรือสมัยใหม่จึงเป็นพื้นฐานให้กับนักคิดและปัญญาชนสยามในสมัยปฏิรูปการปกครองมาถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากเทียนวรรณมาถึง ก.ส.ร. กุหลาบ ซึ่งให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของคนแต่ละคนเอง งานเขียนของ ก.ส.ร. กุหลาบที่สำคัญ คือการอธิบายและกระทั่ “สร้าง” วากรรมของประวัติศาสตร์ไทยขึ้นมา อันเป็นการท้าทายและลบหลู่พระบรมเชษานุภาพในที่สุด เพราะสิ่งที่เขาทำนั่นคือ การปลดปล่อย

ความรู้ให้หลุดออกจากพันธนาการของระบบศักดินา ไปสู่ระบบเสรีที่ปัจเจกชนแต่ละคนสามารถตัดสินใจเลือกรับรู้และเชื่อถือได้ตามสติปัญญาของตนเอง

ในเวลาเดียวกัน แนวคิดว่าด้วยมนุษย์ที่เป็นพลเมืองของชาติบ้านเมืองเดียวกันและควรต้องได้รับ “ความสุขเสมอหน้ากัน” ไปถึงการมีอำนาจที่จะแสดงความคิดความเห็นในที่สาธารณะในเรื่องที่เป็นประโยชน์ ก็เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนการปฏิรูปการปกครองเล็กน้อย อันนี้เห็นได้จาก “คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103” ของคณะเจ้านายและข้าราชการ เป็นต้น ความคิดดังกล่าวยังเสนอไปถึงการที่ราษฎรร่วมกันเป็นเจ้าของชาติด้วย แม้น้ำหนักของการเสนอและทางแก้ไขนั้นจะไม่ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องสิทธิเสรีภาพของราษฎรก็ตาม หากแต่มุ่งไปที่การแก้ไข “พระราชประเพณีการปกครอง” ซึ่งก็คือการปกครองโดยพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ แต่ก็กล่าวได้ว่าแนวคิดที่มองความเป็นมนุษย์ที่มีลักษณะทั่วไปที่เป็นสากล ได้เริ่มก่อรูปขึ้นแล้ว ความเป็นพลเมืองมาจากการเป็นราษฎรของประเทศที่มีอาณาเขตแน่นอน มีผู้ปกครองและการปกครองที่สามารถจัดการบ้านเมืองและทรัพย์สินให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้ด้วย แนวคิดในระยะดังกล่าวยังให้ความสำคัญไปที่ความอยู่รอดของรัฐหรือประเทศชาติและระบบรัฐบาลมากกว่าความปลอดภัยและมั่นคงของราษฎร สิทธิพลเมืองและเสรีภาพทางการเมืองของปัจเจกชนยังเป็นเรื่องรองๆ ที่ไม่มีประเด็นความสำคัญอะไรนัก

ราวทศวรรษ พ.ศ.2450 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องความเป็นมนุษย์ได้ยกระดับขึ้น จากมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ในลักษณะทั่วไป มาสู่การตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และฐานะของชนชั้นปกครองตามประเพณี นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์รวมถึงปัญญาชนของ

กลุ่มกรรมกรและชาวนาด้วย มีการร้องเรียนถึงการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมของข้าราชการมาก และที่น่าสังเกตคือคำพูดที่มีลักษณะการเมืองแบบবাদิคัดได้ปรากฏออกมาอย่างเป็นปกติ เช่น คำพูดว่า “การกดขี่บังคับอันเป็นความทุกข์ยาก” “ความไม่ยุติธรรมในการใช้กฎหมาย” “ความทุกข์ถ้าไม่ถูกบังคับ” เป็นต้น ที่แสดงออกถึงการต่อต้านอย่างเปิดเผยคือนายนรินทร์ ภาซิด ในการคัดค้านและให้ยกเลิกการเก็บเงินค่าธรรมเนียมการและการเกณฑ์แรงงานราษฎรไปใช้งานหลวงต่างๆ การแสดงออกซึ่งความคิดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบบเก่าอย่างรุนแรงคือการเนกบฏ ร.ศ.130 (2454) ซึ่งเสนอรูปแบบรัฐบาลใหม่เป็นรีพับลิค นับจากนั้นมากล่าวได้ว่ามโนทัศน์ว่าด้วยพลเมืองและสิทธิทางการเมืองของราษฎรกลายเป็นความชอบธรรมของราษฎรไปแล้ว ปัญหาคือว่าเมื่อไรและภายใต้สภาพอะไรเท่านั้น ที่ความต้องการสิทธิทางการเมืองอันใหม่ถึงจะปรากฏเป็นจริงขึ้นมา

4. การก่อรูปของสิทธิพลเมืองในสยาม

กล่าวโดยทั่วไป ปัญหาสิทธิใหญ่ๆ ที่ราษฎรประสบและไม่อาจแก้ไขได้ด้วยตนเองนั้น ส่วนใหญ่เรียกได้ว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน (basic rights) อันประกอบไปด้วยสิทธิในการดำรงชีพ (subsistence rights) และสิทธิในความปลอดภัย (security rights) สิทธิพื้นฐานนี้มีอยู่เพื่อทำหน้าที่ในการปกป้องคนที่ไม่อาจช่วยเหลือตัวเองได้ จากความอ่อนแอเกินไปหรือธรรมชาติที่ไม่อาจเอาชนะอุปสรรคเบื้องต้นได้ด้วยตนเอง ให้คนส่วนนี้รอดพ้นจากการถูกทำลายจากเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ไป สิทธิพื้นฐานจึงเป็นเสมือนเครื่องป้องกันหรือเกราะสำหรับคนที่ไม่อาจป้องกันตัวเองได้เพียงพอที่จะอยู่รอดและพัฒนาความเป็นคนได้ ให้พ้นจากเอื้อมมือและการข่มขู่ของอุปสรรคปัญหาในการดำรงชีวิต ซึ่ง

อาจนำไปสู่การสูญเสียสิทธิในการดำรงชีพและสิทธิในความปลอดภัยมั่นคงแห่งชีวิตเป็นต้น กล่าวได้ว่าสิทธิพื้นฐานเป็นการควบคุมพลังทางเศรษฐกิจและพลังทางการเมืองอย่างหนึ่งได้เช่นกัน ไม่เช่นนั้นพลังการเมืองและเศรษฐกิจนี้ก็จะไม่มีอะไรมาควบคุมมันไว้ได้ สิทธิพื้นฐานจึงเป็นการประกันทางสังคม ที่จะไม่ให้ภัยอันตรายมาคุกคามทำลายความเป็นคนลงไป อย่างน้อยก็ไม่ให้ถึงขั้นทำลายความต้องการขั้นพื้นฐานลงไปจนหมด ในประการสุดท้ายสิทธิพื้นฐานจึงเท่ากับเป็นการให้สิทธิในการวิโต้แก่คนที่ไม่มีอำนาจ สำหรับใช้คัดค้านพลังบางอย่างซึ่งไม่เช่นนั้นอาจเป็นอันตรายแก่พวกเขามากที่สุด

สิทธิในความปลอดภัยแห่งชีวิต หมายถึงการมีความปลอดภัยและมั่นคงในร่างกาย กล่าวคือไม่ถูกฆ่า ฆาตกรรม ทุบตี ทรมาณ กดขี่ ช่มชืด กระทำชำเราหรือทำร้ายทั้งทางกายและวาจาเป็นต้น สิทธิดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานจำเป็นสำหรับการที่มนุษย์จะสามารถได้รับและได้ใช้สิทธิประการอื่นๆ ต่อไป กล่าวได้ว่าหากคนยังไม่อาจสามารถมีและได้รับการคุ้มครองในสิทธิความปลอดภัย คนเหล่านั้นก็ยากที่จะสามารถใช้สิทธิด้านอื่นๆ ได้ ดังนั้นการที่คนได้รับสิทธิต่างๆ แล้ว ย่อมมีนัยด้วยว่าเขาก็ย่อมได้รับสิทธิในความปลอดภัยทางร่างกายแล้วด้วยเหมือนกัน

สิทธิในการดำรงชีพหมายความว่าความสามารถในการมีชีวิตอย่างปกติในขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ในสังคม เช่นการทำมาหากินได้ตามอัตราชีพ สิทธิในการดำรงชีพจึงหมายถึงความมั่นคงในทางเศรษฐกิจในระดับน้อยที่สุดที่คนพึงจะมีในการดำรงชีพ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจนี้ครอบคลุมถึงอากาศบริสุทธิ์ น้ำสะอาด อาหารพอเพียงและมีสุขอนามัย เสื้อผ้าพอเพียง ที่พักอาศัยพอเพียง และการมีสาธารณสุขและการป้องกันโรคที่พอเพียงด้วยเช่นกัน สิทธิในการดำรงชีพอย่างน้อยในระดับพื้นฐาน ทั้งในส่วนที่คนไป

ประกอบการ หากเขามีปัจจัยและความสามารถ กับการได้รับการดำรงชีพจาก การช่วยเหลือของรัฐ ในกรณีของคนที่ไม่อาจช่วยตัวเองได้ สิทธิและความมั่นคงทางเศรษฐกิจนี้จึงเกี่ยวพันไปถึงระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินในรัฐ และสังคม ด้วย ไปถึงนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาล

การก่อรูปขึ้นของมโนทัศน์ที่ปัจจุบันเรียกว่าสิทธิ และสิทธิมนุษยชนนั้น เป็นรูปร่างและเป็นจริงได้ ยังต้องอาศัยปัจจัยจำเป็นอื่นๆ ประกอบอีกด้วย ประการแรกคือสิทธิไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของการตรากฎหมายเท่านั้น หากที่เป็น พื้นฐานกว่านั้นคือการที่สิทธิจะต้องให้พื้นฐานอันเป็นเหตุเป็นผลแก่การเรียกร้องที่ชอบธรรม ประการต่อมาสิทธินั้นนำไปสู่การได้รับเนื้อหาแห่งสิทธิ ไม่ใช่ การร้องขอลอยๆ หรือรับปากลอยๆ ประการสุดท้ายการมีสิทธิหมายถึงจะต้อง มีการรับรองสิทธิเหล่านั้นจากสังคมด้วย เพื่อป้องกันการทำลายขัดขวางจากการข่มขู่ใดๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ในอดีตเราอาจเรียกรวมๆ กันได้ว่าเป็นความชอบธรรมที่สมาชิกในสังคมการเมืองสามารถอ้างอิงและเรียกร้องได้ หากไม่ได้รับ ผลประโยชน์หรือการเข้าถึงสิ่งนั้นๆ ทั้งนี้การปฏิบัติในเรื่องสิทธิเรื่องต่างๆ นั้น อำนาจอธิปไตยจะต้องให้การยอมรับหรือปกป้องผู้ได้รับสิทธินั้นจากการละเมิดทำลาย ของคนอื่น ในการศึกษาถึงพัฒนาการของมโนทัศน์สิทธิในประวัติศาสตร์ไทยนี้ ทำให้เห็นว่าประเด็นที่สำคัญที่ควรให้ความสนใจอีกข้อหนึ่ง คือพัฒนาการในระยะผ่านจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่รัฐประชาธิปไตย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ภายใต้การปฏิรูประบบกฎหมาย ระบบการปกครองและระบบ วัฒนธรรมการศึกษาและศาสนา ทำให้การเกิดขึ้นของมโนทัศน์สิทธิ (มนุษยชน) มีลักษณะเฉพาะด้วย ภายใต้ความสัมพันธ์แบบศักดินานิยม การได้มาซึ่งสิทธิ ต่างๆ ของราษฎรและขุนนางก็ดี ล้วนมาจากการต่อรองและเรียกร้องในรูปแบบ ลักษณะต่างๆ จนเกิดการประนีประนอมกันขึ้นระหว่างฝ่ายผู้ปกครองหรือผู้มี

อำนาจ กับฝ่ายผู้ถูกปกครองหรือผู้ไม่มีอำนาจ เนื่องจากรัฐและระบอบศักดินา ก็มีการสร้างระบบสิทธิของมันเองขึ้นมาเหมือนกัน เช่นสิทธิในการดำรงชีพและในความปลอดภัยแห่งชีวิต ก็มียูอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่ากันระหว่าง มุลนายกับไพร่และทาสเป็นต้น โดยที่ชนชั้นไพร่ทาสได้รับการคุ้มครองในการดำรงชีวิตและความปลอดภัย อันนี้ถือเป็นหน้าที่ของชนชั้นมุลนายที่จะต้องให้แก่คนในอุปถัมภ์ ในขณะที่ทาสก็มีความผูกพันจะต้องใช้แรงงานและตอบแทนด้วยความจงรักภักดีและกตัญญูต่อมุลนายเป็นต้น ในความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ไม่เท่าเทียมกัน ชนชั้นไพร่ทาสไม่อาจอ้างถึงสิทธิเอาเองฝ่ายเดียวได้ ไม่อาจอาศัยการอ้างอิงจากทฤษฎีนอกสังคมและที่ไม่อยู่ในประเพณีเดิมที่ครอบงำพวกเขาอยู่ การต่อสู้เพื่อสิทธิในอดีตจึงมักเป็นการประนีประนอมและการต่อสู้เรียกร้องแบบเป็นฝ่ายถูกกระทำ (passive) ซึ่งมีบทบาทในการช่วยสร้างการยอมรับและการรับรองผลประโยชน์ในเรื่องต่างๆ ให้กับราษฎรได้จำนวนหนึ่ง

ราษฎรเป็นชนกลุ่มใหญ่ของสังคมไทยที่มีปัญหาในสิทธิพื้นฐาน พวกเขาไม่ได้เป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองการปกครองหรือเป็นกลุ่มนักคิดหัวก้าวหน้า หากแต่เป็นคนธรรมดาสามัญที่กระจายตัวอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังรวมไปถึงกลุ่มคนในอาชีพอื่นๆ ด้วย ราษฎรที่กล่าวถึงนี้ยังรวมเอากลุ่มสตรี พ่อค้าแม่ค้า พระสงฆ์ คนในบังคับต่างชาติ นักโทษ เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย ซึ่งต่างมีปัญหาเฉพาะตนและต้องการเรียกร้องความยุติธรรม อันเกี่ยวเนื่องกับผลประโยชน์หรือสิทธิที่ตนพึงมีพึงได้ด้วย

กลุ่มเกษตรกรเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุด ปัญหาที่ชนกลุ่มนี้ประสบมากที่สุดคือ เรื่องของที่ดินทำกิน ซึ่งได้แก่ปัญหาในการถือครองที่ดิน การบุกเบิกที่ทำกิน ปัญหาเรื่องการประกาศเขตที่ดินสาธารณะที่ทับที่ดินทำกินแต่เดิมของชาว

บ้าน ปัญหาในการออกโฉนด รวมถึงกรณีพิพาทระหว่างบริษัทชุดคลอง แลคูนาสยามกับชาวบ้าน ปัญหาระหว่างเจ้าพนักงานของรัฐกับชาวบ้านในการ จัดสรรที่ดินทำกิน ข้อร้องเรียนโดยมากมักจะไม่ได้รับการแก้ไขจากหน่วยงาน ของรัฐ และอีกจำนวนมากก็ถูกยกฟ้องหรือแพคดี

วาทกรรมในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เป็นของรัฐอาศัยกฎหมายและ ประเพณีเก่าแต่โบราณ นั่นคือคติความเชื่อที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็น เจ้าของที่ดินทั้งหมดในพระราชอาณาจักร การที่ราษฎรทำกินและอาศัยอยู่ใน ที่ดินต่างๆ นั้น เป็นการได้รับอนุญาตจากพระมหากษัตริย์ ให้เข้าไปใช้ประ- โยชน์เท่านั้น ไม่ใช่ให้สิทธิสมบูรณ์เหนือที่ดิน สิทธิในที่ดินของพระมหากษัตริย์ เป็นสิทธิโดยสมบูรณ์ ดังนั้นจึงไม่อาจมีพิธีและการปฏิบัติใดๆ ที่จะนำไปสู่ การอนุญาตให้ราษฎรหรือข้าราชการบริหารสามารถมีกรรมสิทธิ์ใดๆ ในที่ดินได้ วาท กรรมดังกล่าวจึงเท่ากับรับรองและประกาศถึงอำนาจอันสมบูรณ์เด็ดขาดของ กษัตริย์ในพระราชอาณาจักร ในทางปฏิบัตินำไปสู่การใช้อำนาจนั้นในการ ปกครองและจัดการกับความยุติธรรมของราษฎรด้วย

ในเรื่องสิทธิเหนือที่ดินเห็นได้ว่า ที่ผ่านมามีทั้งฝ่ายราษฎรและรัฐ (หรือ กษัตริย์) ต่างก็มีผลประโยชน์ในการถือครองและมีอำนาจเหนือที่ดิน รัฐได้ ประโยชน์จากการเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานของไพร่ ในขณะที่ราษฎรได้ผล ผลิตและที่ทำมาหากินถึงอยู่อาศัยเป็นครอบครัวและชุมชน การต่อรองและต่อสู้ เพื่อผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ตามกรอบแห่งค่านิยมและความเป็นไปได้ ในที่ สุดนำไปสู่การยอมรับสิทธิในการใช้ประโยชน์เหนือที่ดินของราษฎร ดังที่ กฎหมายได้ยอมรับไว้ เช่น ในพระราชกำหนดเก่า 44 กำหนดว่า ราษฎรต้อง ขอโฉนดจากทางการไว้เป็นสำคัญในเมื่อต้องการได้ใช้ที่ดินนั้นๆ เพื่อตนเอง จากนั้นกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จมาตรา 45 ถึง 53 ก็ระบุถึงสิทธิที่จะได้

ตามมาจากการครอบครองที่ดินนั้น คือมีสิทธิในการขาย จำนอง ให้เช่าและ การให้เป็นมรดก ซึ่งนับเป็นสิทธิในที่ดินที่พอสมควรสำหรับการดำรงชีวิตและ อาชีพของราษฎร แต่ประเด็นหลักที่ฝ่ายรัฐยังยึดเป็นหลักในการตีความและใช้ กฎหมายเหล่านั้นคือ สิทธิทั้งหลายที่ราษฎรมีในที่ดิน ก็ไม่ได้ดัดสิทธิของพระ- มหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินอยู่ดังเดิม

ข้อสังเกตคือสิทธิในปัจจุบันการผลิตที่สำคัญยิ่งอันนี้ จึงเป็นสิทธิที่ถูกจำกัด ด้วยกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีในโครงสร้างอำนาจเก่าที่ไม่เท่าเทียม กันอย่างแน่หนา ในระยะยาว สิทธิในกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบจำกัดและด้าน เดียวนี้ มีผลกระทบต่อการพัฒนาและการดำรงชีวิตของราษฎร ในอันที่จะยก ระดับและพัฒนาศักยภาพของตนเองไม่น้อย เนื่องจากขาดพื้นฐานทางวัตถุรองรับ การขยายขยายกิจกรรมทางสังคมด้านอื่นๆ ต่อไป

ปัญหาอีกประการที่ใหญ่หลวง และกระทบกระเทือนชีวิตการทำมาหา กินของราษฎรมากได้แก่เรื่องภาษีอากร การเก็บภาษีอากรและค่านาต่างๆ นั้น เป็นการเก็บภาษีโดยตรงจากราษฎรในการประกอบอาชีพพื้นฐาน ไม่ใช่จาก การค้าขายแลกเปลี่ยนหรือผลิตจากโรงงาน จึงมีผลกระทบต่องานราษฎรโดย ตรง หลายอย่างเป็นภาษีที่ตกทอดมาจากระบบศักดินา เช่นภาษีรัชชูปการ การเกณฑ์แรงงาน เป็นต้น ในระบบสังคมที่กำลังได้รับอิทธิพลระบบทุน เมื่อ การค้าขายส่งออกมีมูลค่ามากขึ้น แรงงานของราษฎรก็มีค่ามากขึ้นเช่นกัน การเกณฑ์แรงงานในลักษณะของการขูดรีดส่วนเกินจึงไม่อาจให้ความรู้สึกที่เป็น ธรรมทางเศรษฐกิจในหมู่ราษฎรได้

ปัญหาประการต่อมาคือความยุติธรรมในสังคม ที่ราษฎรพึงได้รับจาก การปฏิบัติในการปกครองของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ความยุติธรรมอย่างที่ราษฎร เรียกร้องนั้น คือต้องรับฟังข้อเท็จจริงในส่วนที่เป็นของราษฎรด้วย นั่นคือความ

ยุติธรรมในสังคมต้องเป็นเหตุเป็นผล ที่รับรู้และเข้าใจกันได้ทั้งสองฝ่าย คือฝ่าย
ราษฎรกับฝ่ายรัฐ ไม่ใช่อำนาจและเหตุผลมีอยู่แต่กับฝ่ายรัฐเพียงฝ่ายเดียว

ประการต่อมาคือความเสมอหน้า การที่ราษฎรอ้างถึง “ความเสมอหน้า”
ในการปฏิบัติตามกฎหมาย แท้จริงก็คือหลักการที่ว่า ทุกคนย่อมเสมอภาคกัน
ต่อหน้ากฎหมาย อันเป็นหลักการของระบบกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งสมัยโน้นเพิ่ง
จะเข้ามาพร้อมกับการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งในทางปฏิบัติจะ
พบว่าอันนี้เป็นจุดอ่อนในระบบการปกครองสยามมาแต่โบราณกาลกระทั่ง
ปัจจุบันกาล ที่รัฐบาลแทบทุกสมัยไม่ประสบความสำเร็จนักในการทำให้ราษฎร
สามัญชนกับคนชั้นสูงเสมอภาคเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมายได้

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ภาษาและความคิดของ
ราษฎรที่มีต่อสิ่งที่เป็สิทธิและผลประโยชน์ของราษฎรทั้งในแง่บุคคลและของ
ชุมชน พัฒนาไปชัดเจนขึ้น เพราะความต้องการในประโยชน์ส่วนบุคคลไม่ใช่
เป็นการละเมิดพระราชอำนาจและอภิสิทธิ์ของชนชั้นปกครองอีกต่อไป หากเป็น
ความชอบธรรมที่มีการรับรองด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ

กล่าวโดยย่อ กำเนิดและพัฒนาการของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในอดีต เดิม
ไปด้วยอุปสรรคและปัจจัยกับเงื่อนไขทางการเมืองและสังคมหลายอย่าง ที่กีด
ขวางและบั่นทอนกระทั่งทำลาย ความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีในตัวเอง ความ
สามารถทั้งที่เป็นศักยภาพและที่เป็นจริงของราษฎรสยาม ในการพัฒนาก
ระดับชีวิต คุณภาพและในที่สุดคุณธรรมของระบบการปกครองและสังคมถูก
บิดเบือนและทำลาย หรือไม่ก็ถูกทำให้เป็นสิ่งที่นอกคอกที่ไร้บทบาท ความหมาย
และฐานะในสังคมสยามลงไปอย่างต่อเนื่อง การเคลื่อนไหวของราษฎรทั่วไป
จึงจำกัได้อยู่ในประเด็นปัญหาของสิทธิพื้นฐานดังได้กล่าวแล้ว การเกิดและ
พัฒนาไปสู่สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองต้องรอคนอีกรุ่นและชนชั้น ซึ่ง

ส่วนใหญ่เป็นคนในเมืองที่มีการศึกษาและมีอำนาจต่อรองทางการเมืองที่เป็นจริงกับชนชั้นปกครองสยามต่อไป

5 การก่อรูปของวาทกรรมสิทธิมนุษยชน

การแสดงออกที่รวมศูนย์ของสิทธิทางการเมือง ได้แก่ ภาวะของการเป็นพลเมือง (citizenship) ได้แก่การเปลี่ยนผ่านจากสถานะของผู้อยู่ใต้การปกครองที่มีฐานะและอภิสิทธิ์ต่างกันตามตำแหน่งทางสังคมของแต่ละคน เช่นไพร่ทาสและขุนนาง ไปถึงเจ้านาย มาสู่การเป็นสมาชิกที่มีศักดิ์และสิทธิเท่าเทียมกันด้วยการเป็นพลเมืองของรัฐที่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของสิทธิทางการเมืองมีที่มาสองทาง หนึ่งคือจากการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงระบบศักดินามาสู่ระบอบประชาธิปไตย หนทางนี้เสนอว่าสิทธิการเมืองมาหลังจากการโค่นล้มทำลายของระบบศักดินา หรือพิวตัล อีกทฤษฎีหนึ่งเสนอว่าสิทธิการเมืองมาได้จากวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงจากภายในระบบศักดินาหรือพิวตัลเอง เช่นการให้สิทธิในกฎบัตรใหญ่แมกนาคาร์ตา ยอมรับสิทธิในการคัดค้านอำนาจรัฐที่ไม่ยุติธรรม การให้เสรีชนมีสิทธิในการทำสัญญาระหว่างกัน เป็นต้น

กล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวในส่วนของผู้ถูกปกครอง ที่ต้องการถ่วงดุลและคานการใช้อำนาจของรัฐ การมีส่วนร่วมในการกำหนดและสร้างกฎระเบียบในการปกครองที่เป็นเหตุเป็นผล และการยอมให้ประชากรที่ไร้อภิสิทธิ์ทั้งหลายมีอิทธิพลต่อรัฐบาล ล้วนนำไปสู่การเกิดขึ้นของสิทธิทางการเมืองในที่สุด โดยทางประวัติศาสตร์ กลุ่มหัวหอกของการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมืองนี้ มักได้แก่กลุ่มคนกระฎุมพีที่เรียกว่าชนชั้นกลางในเมืองนั่นเอง ภาวะการเป็นพลเมืองประกอบไปด้วยสามส่วนสำคัญคือ สิทธิพลเมือง (civil rights) สิทธิการ

เมือง(political rights) และสิทธิทางสังคม (social rights) สิทธิพลเมืองคือ ส่วนที่ปกป้องเสรีภาพของปัจเจกชน สิทธิการเมืองคือด้านที่ประกันการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจการเมืองของประชาชน และสิทธิทางสังคมคือส่วนที่อำนวยความสะดวกการเข้าถึงความสุขและความพึงพอใจในชีวิตทางวัตถุและทางวัฒนธรรม (ข้อนี้ตรงกับสิทธิพื้นฐานที่ได้อภิปรายไปแล้ว)

ในประเด็นของกำเนิดความเป็นพลเมืองในสังคมไทย และการเกิดขึ้นของสิทธิทางการเมือง อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากพัฒนาการของสองกระบวนการทางการเมือง อันแรกคือการวิวัฒนาการที่ดำเนินมาภายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา กระบวนการที่สองมาจากการเคลื่อนไหวทั้งสันติและรุนแรงของราษฎรและกลุ่มคนมีการศึกษาในเมือง ที่เริ่มต้นตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ที่กระทบถึงสังคมสยาม กล่าวอย่างสั้นๆ กระบวนการเมืองอันแรกคือการเปลี่ยนแปลงจากเบื่องบน กระบวนการเมืองอันที่สองคือการเปลี่ยนแปลงจากเบื่องล่าง (แต่ไม่ใช่ชนชั้นล่าง) ปฏิสัมพันธ์และปฏิกริยาของทั้งสองกระบวนการมีผลต่อทิศทางและพัฒนาการของสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองในสังคมไทย ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงในโลกทรรศน์ของชนชั้นนำสยามและรวมถึงชนชั้นกลางสมัยนั้นค่อนข้างมาก ได้แก่การเข้ามาและคุกคามของประเทศมหาอำนาจตะวันตก จนถึงการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของการนำสยามเข้าไปในระบบทุนนิยมโลก และนำไปสู่เงื่อนไขของการสร้างระบบทุนนิยมในประเทศต่อมา กระบวนการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงจากภายในดำเนินไปมากที่สุดในระยะปฏิรูปการปกครองภายใต้การนำของรัชกาลที่ 5 จากนั้นกล่าวได้ว่าเป็นช่วงของการสานต่อและรวมศูนย์อำนาจของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์บนระเบียบโลกใหม่ต่อไป

ในขณะที่มีการประนีประนอมระหว่างการทำให้เป็นสมัยใหม่กับการรักษา
ระบอบค่านิยมของสังคมศักดินาไทยไว้ ความพยายามจากเบื้องบนในการรักษา
อำนาจอำนาจอธิปไตยของระบอบกษัตริย์ไว้ท่ามกลางปัจจัยและพลังของระบบเสรี
นิยมและสังคมนิยมจากภายนอก แสดงออกที่คำถามว่าควรจะมีหรือไม่มีระบอบ
ประชาธิปไตยในการปกครองสยาม คำตอบที่ได้ออกมาคือควรแต่ยังไม่ถึงเวลา
แม้จะมีความต้องการและเหตุผลมากมายในความทันสมัยและประสิทธิภาพ
ของระบบใหม่ก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวในที่สุดก็มาถึงวาระสุดท้าย เมื่อคณะ
ราษฎรตัดสินใจเข้าทำการยึดอำนาจจากพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 7 และ
ทำการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง มาสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยที่พระ
มหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลง
การเมืองดังกล่าวนี้ สิทธิทางการเมืองและพลเมืองก็เริ่มมีการเคลื่อนไหวจาก
สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา และปรากฏเป็นจริงในขั้นสุดท้ายในการปฏิวัติ 2475

ในส่วนการเคลื่อนไหวของประชาชน สิทธิในที่ดินทำกินยังเป็นการเรียกร้อง
ต่อสู้ที่สำคัญมากที่สุด ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนเหนือทรัพยากร
ทั้งประเทศเป็นวาทกรรมหลักที่กำหนดการเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนใน
สังคมไทย การขาดความสัมพันธ์ทางภูมิปัญญาและความไม่ต่อเนื่องระหว่าง
ชนชั้นล่างโดยเฉพาะชาวนาไรชาวนากับชนชั้นกลางในเมือง ทำให้อำนาจและพลัง
ต่อรองในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไม่อาจเกิดขึ้นมาได้ ความคิดสิทธิมนุษย
ชนที่เป็นจริงอย่างทั่วไปและที่มีผลต่อการยกระดับประชาชนผู้เสียเปรียบส่วน
มากจึงยังไม่เกิดเป็นจริงขึ้นมา

หากเทียบกับความคิดสิทธิมนุษยชนที่มีฐาน และพัฒนาการจาก
ตะวันตก ที่เรียกว่าลัทธิเสรีนิยม แนวคิดสิทธิมนุษยชนไทยในประวัติศาสตร์
มาถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีลักษณะเด่นที่การเน้นในสิทธิของรัฐ

และกลไกของรัฐ มากกว่าการให้อำนาจและเสรีภาพแก่ปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลนอกรัฐบาล อำนาจสูงสุดยังเป็นของรัฐบาลและศูนย์กลางอยู่เช่นเคย การรวมศูนย์การปกครองและการบริหารจัดการเป็นทิศทางหลักที่ดำเนินต่อมาอีกนาน สิทธิพื้นฐานต่างๆ ของประชาชนโดยเฉพาะในชนบทท้องถิ่นยังถูกละเลยและถูกกดขี่เอาเปรียบจากรัฐและราชการไปถึงภาคเอกชน สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองถูกจำกัดลิตรอนมาเป็นเวลายาวนาน แม้จะมีการสลับกับการเปิดให้มีเสรีภาพบ้างก็เป็นระยะเวลาสั้นๆ ที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบและโครงสร้างทางการเมืองที่แท้จริง แนวคิดและการปฏิบัติของสิทธิมนุษยชนไทยที่ผ่านมาจึงอาจเรียกได้ว่าเป็นสิทธิมนุษยชนภายใต้อุดมการณ์ลัทธิ “เสรีนิยมแบบอาญาสิทธิ” (liberal absolutism).

กล่าวได้ว่าช่วงระหว่าง ร.ศ.130 ถึง พ.ศ.2475 แนวความคิดการเมืองและมโนทัศน์ว่าด้วยปัจเจกชนอันมีเสรีภาพและสิทธิทางธรรมชาตินั้น ได้ก่อตัวขึ้นบ้างแล้วในสังคมสยาม แน่นนอนว่ามโนทัศน์ปัจเจกชนดังกล่าวไม่ใช่เหมือนกับลัทธิปัจเจกชนนิยมตะวันตก ที่สำคัญเพราะอำนาจรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจยังไม่ได้ย้ายจากการยึดครองผูกขาดของชนชั้นเจ้าที่ดินศักดินามายังชนชั้นนายทุนหรือกระฎุมพีต่างๆ และราษฎรชาวไร่ชาวนาทั้งหลาย

การเรียกร้องถึง “มนุษยภาพ” หรือความเป็นคนที่วางอยู่บนความจริง ไม่ใช่บนอำนาจและการหลอกลวงของชนชั้นปกครอง เป็นการปฏิเสธความชอบธรรมตามประเพณีของผู้ปกครองสยามสมัยนั้น เช่นเดียวกับการที่ผู้นำคณะราษฎรได้จัดตั้งกลุ่มลับดำเนินการเพื่อล้มล้างระบบกษัตริย์แบบเดิม ก็เป็นปรากฏการณ์อันเดียวกัน ว่าบัดนี้คนรุ่นใหม่ได้ข้อสรุปใหม่ของพวกเขาแล้วว่าประชาชนสามารถลุกขึ้นเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและระบอบการปกครองได้เอง ความเชื่อดังกล่าวไม่ใช่เป็นเพียงความเพ้อฝัน หากแต่คนเหล่านั้นเชื่อจริงๆ ว่า

การปฏิบัติสังคมอยู่ในมือของราษฎรแล้ว และสามารถทำได้ให้บรรลุความสำเร็จ ไม่ใช่เป็นเพียงคำทำนายดังกาลก่อนด้วย.

6. มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

พร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองของชาติก็มีสิทธิอย่างสมบูรณ์ ในยุคใหม่นั้นพลเมืองมีความหมายถึง “ผู้มีสิทธิและหน้าที่อย่างสมบูรณ์” ซึ่งก่อนหน้านี้คำว่าพลเมืองไม่มีการระบุถึงสิทธิและหน้าที่แต่ประการใด สิทธิก็มีการแบ่งออกเป็นสองชนิด คือความเสมอภาคและความเป็นอิสระ ความเสมอภาคนี้เป็นความเสมอภาคในทางกฎหมาย ไม่ใช่ในทุกๆ เรื่องทุกอย่าง ส่วนความเป็นอิสระ หมายถึงการทำอะไรได้ทุกอย่างตามความพอใจภายในขอบเขตแห่งกฎหมาย กล่าวโดยสรุปรัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิพลเมืองแก่ประชาชนทุกคน เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง ทำให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศด้วย ชาติหรือประเทศไม่ใช่เป็นของเอกชนหรือคณะบุคคลใดโดยเฉพาะ “ประเทศสยามภายใต้รัฐธรรมนูญจึงรวมกันสนิทแน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งกว่าสมัยใดๆ ทั้งหมด”

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่นำโดยคณะราษฎร ผลสะท้อนที่เห็นชัดแตกต่างจากสมัยก่อนหน้านี้ คือการมีและแสดงออกในเสรีภาพของปวงชนอย่างถูกต้องตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ดังได้กล่าวแล้วว่าบริบททางสังคมและการเมืองของสยาม ไม่ได้ก่อรูปขึ้นบนพื้นฐานของการตระหนักถึงความเป็นเสรีของเอกชนในการเป็นเจ้าของตนเองและสามารถเข้าปกครองตนเอง มโนทัศน์และความเข้าใจรับรู้ในมโนทัศน์สิทธิและเสรีภาพจึงค่อยๆ แยกตัวออกเป็นสองขั้ว ขั้วหนึ่งเป็นของราษฎรซึ่งถือโอกาสใช้สิทธิและ

เสรีภาพใหม่ในการร้องเรียนปัญหาทุกข์ยากลำบากของราษฎรทั้งหลายที่เป็นเรื่องเก่ามานาน ทั้งที่เป็นข้าราชการ เจ้าพนักงานและราษฎรทั่วไป มิติที่ใหม่ของเสรีภาพในที่นี้คือการที่ราษฎรสามารถแสดงออกในความรู้สึกทั้งด้านลบและบวกของพวกตนต่อรัฐและผู้อื่นได้ โดยไม่ต้องมีความหวาดกลัวต่ออำนาจรัฐนั้นๆ ที่จะมีผลต่อการกระทำของตน ดังที่รู้กันว่าภายใต้ระบอบกษัตริย์นั้นราษฎรจะต้องถูกโอบยหลังก่อนจึงจะสามารถร้องถวายฎีกาต่อกษัตริย์ได้ ต่อมารัชกาลที่ 4 ได้ประกาศยกเลิกธรรมเนียมนี้เสีย โดยให้ราษฎรสามารถเข้ามาร้องเรียนปัญหาความทุกข์ยากและความไม่ยุติธรรมได้เลย แต่อย่างไรก็ตามบรรดาที่รัฐและอำนาจเป็นเจ้าของเหนือชีวิตทั้งสุขและทุกข์ของราษฎรทั้งหลายยังคงดำรงและต่อเนื่องมา อันเป็นผลจากอีกชั่วหนึ่งของการยึดกุมการตีความสิทธิและเสรีภาพโดยรัฐผ่านสถาบันราชการทั้งหลาย ที่ทำให้มโนทัศน์และการปฏิบัติสิทธิเสรีภาพกลายเป็นปฏิบัติต่อรัฐและระบอบการปกครองไป

วาทกรรมของมนุษย์ที่เป็นเสรีทั้งทางสังคม และการเมืองแสดงออกอย่างชัดเจนก็เมื่อเกิดการปฏิวัติ 2475 จากนั้นมาราษฎรและปัญญาชนเริ่มใช้ศัพท์การเมืองใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ ความคิดแรกที่คนใช้กันได้แก่ “ความเสมอภาค” อาจเป็นเพราะว่าเป็นสิ่งที่คิดกันมานาน แต่ไม่อาจพูดออกมาได้เต็มที่ในระยะนี้เองที่การพูดถึง “สิทธิเสรีภาพ” ของราษฎรตามกฎหมายเป็นสิ่งที่ทำได้ หากกล่าววาทกรรมสิทธิมนุษยชนแบบสมัยใหม่ ที่เป็นอำนาจตามเจตจำนงของราษฎรเอง ไม่ใช่มาจากปฏิกิริยาและเป็นการตอบโต้ชนชั้นปกครองเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก็ได้ ในขณะที่ก่อนหน้านี้เป็นความต้องการหรือความรู้สึกของราษฎรต่อระบอบการปกครองและผู้ปกครองเป็นสำคัญ แต่ในระยะนี้ความต้องการทำนองเดียวกันนี้สามารถพูดออกมาเป็นภาษาได้แล้ว พลังและอำนาจของภาษาการเมืองใหม่อยู่ที่มันไม่อาจถูกควบ

คุมหรือจำกัดขอบเขตได้อย่างง่าย ๆ ดังนั้นไม่นานภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สิ่งที่รัฐบาลคณะราษฎรประสพก็คือ การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและนโยบายของรัฐอย่างรุนแรงและด้วยภาษาการเมืองแบบใหม่ที่สร้างความสั่นสะเทือนให้กับผู้นำยิ่งนัก คดีการเมืองที่เรียกว่า “เสียนหนามแผ่นดิน” จึงเกิดขึ้นมากมายในไม่กี่ปีหลังรัฐบาลใหม่ขึ้นมาปกครอง ผลการพิพากษาโดยศาลอาญาคือการสร้างบรรทัดฐานใหม่ว่า หลักการสิทธิและเสรีภาพของปวงชนตามรัฐธรรมนูญนั้น ไม่อาจอ้างได้เพราะเสรีภาพต้องกระทำโดยอยู่ใต้กฎหมายถูก

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของคดีการเมืองทั้งหมดนี้แล้วด้วยใจเป็นธรรม และด้วยสำนึกในความเป็นประชาธิปไตย ก็ต้องสรุปว่าเครื่องมือในการปกครองของรัฐบาลสมัยนั้น ไม่ได้ช่วยสร้างและส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในแผ่นดินอย่างจริงจังเท่าใด เอาจริง ๆ แล้วก็ต้องว่าเป็นฝ่ายขัดขวางการเติบโตใหญ่ของกระบวนการประชาธิปไตยในสังคมไทยเสียเอง นับแต่วาระแรกของการปฏิวัติประชาธิปไตยเสียด้วย

ธรรมเนียมและการตีความหลักสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยขัดต่อรัฐธรรมนูญดังกล่าว ซึ่งเป็นการตีความแบบจำกัดและลดเสรีภาพของบุคคลลงอยู่ภายใต้กฎหมายลูก ทำให้รัฐธรรมนูญกลายเป็นกฎหมายสูงสุดที่ไร้อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์จะถูกดำเนินต่อไปภายใต้กระบวนการยุติธรรมดังกล่าว จนในที่สุดเมื่อรัฐบาลเองก็ดำเนินเข้าสู่ความเป็นระบอบอำนาจนิยมมากขึ้นเรื่อย รัฐธรรมนูญและสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทยก็กลายเป็นเพียงกระดาษแผ่นหนึ่งเท่านั้น ที่นำพุดถึงในที่นี้คือ แสดงว่าหน่อเนื้อของความไม่เป็นประชาธิปไตยนั้น ได้ก่อตัวและพัฒนาไปพร้อมๆ กับการก่อรูปขึ้นของรัฐบาลและระบอบประชาธิปไตย ความไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างน้อยในทางความคิดสำนึกของ

สถาบันตุลาการอันเป็นอำนาจอธิปไตยหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ วาระแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงมีส่วนและเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยต่อนาคตแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย หากใช้ราษฎรและภาคประชาชนไม่

ผลรวมของความรับรู้ทางการเมืองที่ตามมาในวาทกรรมการเมืองสมัยนั้นน่าสนใจมากกว่า กลับเป็นการรื้อฟื้นและสานความต่อเนื่องกับวาทกรรมระบบเก่าอย่างเป็นเรื่องเป็นราว แม้การรับทอดประเพณีความคิดจากรูปแบบและวิถีคิดของระบอบเก่าในระยะผ่านนั้น อาจไม่ได้ตั้งใจสร้างหรือรื้อฟื้นวาทกรรมการเมืองเก่าในระบอบใหม่ แต่การพลิกผันของอำนาจที่ไม่ถ่ายทอดและทำให้เป็นของมวลราษฎรไม่มากก็น้อยอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทำให้ฐานะและความมั่นคงของชนชั้นนำกลุ่มใหม่ไม่อาจมีได้ นี่เองเป็นเหตุให้เกิดความต่อเนื่องและส่งทอดของรัฐเก่าและประเพณีเก่ามายังรัฐใหม่และประเพณีใหม่สูงกว่า การเกิดขึ้นของรัฐใหม่ที่เป็นของประชาชนทั้งมวลเสียอีก

พัฒนาการดังกล่าวของรัฐประชาธิปไตยในระยะเริ่มต้น จึงมีผลต่อพัฒนาการและฐานะของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยด้วย กล่าวโดยสรุปอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนที่มาจากชีวิตของพลเมืองและชุมชนได้รับการปฏิบัติและเรียนรู้้อย่างมาก วาทกรรมการเมืองรวมศูนย์ไปที่รัฐและรัฐบาล โดยให้น้ำหนักที่ความมั่นคงของรัฐและความเป็นระเบียบของสังคม แนวคิดว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไม่อาจมีความหมายและตรรกที่เป็นของตนเอง หากแต่ตกอยู่ภายใต้การสร้างและสร้างใหม่ตามสภาพการณ์ทางการเมืองของชนชั้นนำที่กำลังแตกออกเป็นฝ่ายต่างๆ การนิยามและการปฏิบัติจึงโน้มเอียงไปในลักษณะของการตอบโต้ต่อปฏิกิริยาของฝ่ายตรงข้าม มากกว่าการเคารพต่อความเป็นจริงของปรัชญาและความคิดว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่แท้จริง

ไม่ว่าจะดี ความสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์การเมืองไทยอย่างไร
ลักษณะเด่นประการสำคัญของมันคือการที่ความคิดการเมืองดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็น
สิทธิของปัจเจกชน ไม่ได้นำไปสู่การให้อำนาจแก่บุคคลอย่างเสมอภาคและเสมอ
หน้ากันได้ หากแต่ถูกทำให้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาในการรักษาระเบียบสังคม
ในขณะที่บทบาทของรัฐที่มีต่อพัฒนาการสิทธิมนุษยชนก็มีค่อนข้างน้อยและเป็น
ด้านลบเสียมากกว่า แม้สถาบันยุติธรรมและศาล กฎหมายซึ่งเป็นเสาหลักของ
การดำเนินสิทธิมนุษยชนในสังคมประชาธิปไตย ก็แทบไม่มีบทบาทด้านสร้าง
สรรค์เลยในการเมืองไทยโดยเฉพาะในระยะแรกของการสถาปนาระบอบ
ประชาธิปไตยและอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนในแผ่นดินไทยนี้

สื่ออิเล็กทรอนิกส์ กับสิทธิมนุษยชน
 ปฏิรูปสื่อต้องข้ามพ้น อำนาจนิยมเผด็จการ
 สื่อหาใช่เครื่องมือรัฐ ยึดเย็บดัดอุดมการณ์
 หาใช่เครื่องมือโฆษณาการ รัฐบาลและทุนนิยม

การปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์กับ สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

วีระ สมบูรณ์, ไชยันต์ ไชยพร
และคณะ

สื่ออิเล็กทรอนิกส์หมายถึง วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และสื่ออื่นๆ ที่อาศัยเทคโนโลยีในลักษณะเดียวกัน อันได้แก่ สื่อโทรคมนาคม คอมพิวเตอร์ และรวมไปถึงอินเทอร์เน็ตในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม โครงการวิจัย “การปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์กับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย” ชี้ให้เห็นที่สื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เป็นสำคัญ

การปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หมายถึง กระบวนการปฏิรูปสื่อ ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ซึ่งระบุไว้ว่า

คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์
และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อ
ประโยชน์สาธารณะ
ให้มืองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่

ตามวรรคหนึ่ง และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินการตามวรรคสองต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

แนวคิดหลักของงานวิจัยชิ้นนี้ คือการให้ความสำคัญต่อสื่อในฐานะที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการเสริมสร้างและขยายสมรรถนะแห่งสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและอำนาจในการบริหารจัดการ ซึ่งกำหนดสภาพความเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ของสื่อ

สมรรถนะแห่งสิทธิ คือ ผลรวมของรากฐานทางวัฒนธรรม ระบบคุณค่าอุดมการณ์ การกำหนดนิยามอัตลักษณ์ และเครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์สามารถสร้างสรรค์และบัญญัติแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิอย่างสอดคล้องกับชีวิตและสภาพแวดล้อมของตน และสามารถแปรเปลี่ยนเป็นการกระทำและกระบวนการทางสังคมที่ปฏิบัติเป็นจริงได้

สมรรถนะแห่งสิทธิจึงไม่ได้หมายถึงเฉพาะสิทธิในด้านใดด้านหนึ่ง หรือความสามารถในการทำให้สิทธิประการใดประการหนึ่งของตนเป็นที่ยอมรับเท่านั้น แต่ที่จริงความสามารถดังกล่าวเป็นเพียงผลบั้นปลายที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบต่างๆ ในการกระทำและสร้างกระบวนการทางสังคมที่มีพลังเพียงพอ สิทธิที่ก่อปรด้วยสมรรถนะจึงเป็นสิทธิที่ไม่ต้องขึ้นอยู่กับการหยิบยื่นให้มาโดยผู้อื่น และไม่ใช้สิทธิที่ถูกกำหนดตายตัวอย่างปราศจากพลวัต แต่

เป็นสิทธิที่เกิดขึ้นจากการสำนึกผู้ผ่านรากฐานทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ที่ชัดเจน และสามารถกำหนดนิยามให้ผู้อื่นหรือส่วนอื่นๆ ของสังคมยอมรับได้ โดยผ่านระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองในวงกว้าง และสามารถปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมได้

การที่มนุษย์จะบรรลุสู่ความมีสมรรถนะแห่งสิทธิดังกล่าวได้ในปัจจุบันย่อมต้องอาศัย การเข้าถึงและการมีส่วนร่วมในสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของพื้นที่สาธารณะในโลกปัจจุบัน

จากแนวคิดดังกล่าว จึงนำไปสู่การศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดพื้นที่สาธารณะที่สัมพันธ์กับสื่อ ความเป็นมาของโครงสร้างสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในสังคมไทย หลักการและกระบวนการในการปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เหตุการณ์และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในช่วงที่อยู่ในระยะเวลาของการวิจัย และการวิเคราะห์นัยของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยเชื่อมโยงสู่สถานการณ์และความเป็นไปของสื่อในระดับสากล ตลอดจนแนวโน้มของกระบวนการอำนาจนิยมในทางสื่อภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน

ข้อสรุปที่สำคัญจากงานวิจัย อันเชื่อมโยงกับประเด็นด้านนโยบายและกระบวนการปฏิรูปมีดังต่อไปนี้

ประการแรก สื่อต่างๆ ไม่ได้เป็นเพียง “เครื่องมือ” ที่จะนำไปสู่การสร้างพื้นที่สาธารณะเท่านั้น แต่ตัวสื่อมันเอง เป็นองค์ประกอบโดยรากฐานของพื้นที่สาธารณะ ซึ่งขึ้นอยู่กับโครงสร้างการถือครอง จัดสรร และบริหารจัดการ และความสามารถของภาคต่างๆ กลุ่มต่างๆ หรือ ชุมชนต่างๆ ในการเข้าถึงสื่อ ด้วยเหตุนี้ สื่อจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะกำหนดสมรรถนะแห่งสิทธิของบุคคล กลุ่ม และ ชุมชน

ประการที่สอง เราจะต้องแลเห็นความแตกต่างระหว่างสื่อต่างๆ โดย

เฉพาะสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ในฐานะที่เป็นพื้นที่แบบ “มวลชน (mass)” และพื้นที่แบบ “สาธารณะ (public)” และจะต้องพยายามผลักดันให้เกิดกลไกที่จะแปรเปลี่ยนลักษณะแบบมวลชน ให้กลายเป็นสาธารณะให้มากที่สุด โดยคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญสี่ประการด้วยกัน คือ

1. ความสามารถในการเข้าถึง
2. ความรวดเร็วในการที่จะมีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะ
3. ความสามารถในการก่อให้เกิดผลทางปฏิบัติ และ
4. การปลอดจากกระบวนการอำนาจนิยม ไม่ว่าจะในรูปแบบใดก็ตาม

ประการที่สาม กระบวนการปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตามมาตรา 40 เป็นส่วนหนึ่งในภาพรวมของรัฐธรรมนูญ 2540 ซึ่งมีเจตนารมณ์ที่สำคัญในการรับรองและปกป้องสิทธิของปัจเจกบุคคล ชุมชน และปวงชนชาวไทย ดังนั้น การทำความเข้าใจมาตราดังกล่าว จะต้องกระทำในบริบทของเจตนารมณ์ดังกล่าว และในขณะเดียวกันจะต้องพิจารณากระบวนการดังกล่าวในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการปฏิรูปการเมือง ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการทางสังคมและการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ประการที่สี่ คณะกรรมการกำกับดูแลกิจการสื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กสช.) รวมทั้งคณะกรรมการกำกับดูแลกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) นับเป็น “องค์กรอิสระ” ที่มีลักษณะพิเศษกว่าองค์กรอิสระอื่นๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้ข้อกำหนดตามรัฐธรรมนูญ เนื่องจากว่าองค์กรทั้งสององค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กสช. ทำหน้าที่ในลักษณะที่รวบเอาทรัพยากรที่เคยมีการเป็นเจ้าของและบริหารจัดการที่กระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยราชการต่างๆ เข้ามาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลอย่างครอบคลุมผูกขาด ซึ่งนับเป็นอำนาจที่มีขอบข่ายกว้างขวางเป็นอย่างยิ่ง อำนาจที่ครอบคลุมกว้างขวางในลักษณะ

ผูกขาดดังกล่าว จำเป็นที่จะต้องอาศัยการถ่วงดุลย์ตรวจสอบอย่างแข็งขันจากกระบวนการทางการเมือง และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

ประการที่ห้า จากประเด็นดังกล่าว เราเห็นว่าลักษณะองค์กรอิสระที่เกิดขึ้น ซึ่งได้แก่ กสช. ในกรณีของสื่ออิเล็กทรอนิกส์นั้น มีลักษณะที่เน้นระบบ “ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ” และให้ความสำคัญกับความเชี่ยวชาญมากจนแทบจะไม่ได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเพียงพอ และยังเมื่อคำนึงถึงทรัพยากรมหาศาลที่จะตกอยู่ภายใต้การดูแลของกสช. และความสำคัญของสื่อที่มีต่อสมรรถนะแห่งสิทธิและกระบวนการอื่นๆ ในระบอบประชาธิปไตยด้วยแล้ว เราเห็นว่า จะต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางและโครงสร้างขององค์กรดังกล่าวให้สอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนมากยิ่งขึ้น นับแต่กระบวนการสรรหา องค์ประกอบและโครงสร้างขององค์กร กระบวนการจัดสรร กระบวนการพัฒนาแผนแม่บท กระบวนการดำเนินการและกำกับดูแล ไปจนถึงกระบวนการติดตามและประเมินผล ยิ่งไปกว่านั้น หากไม่มีการปรับเปลี่ยนแนวทางและโครงสร้างดังที่กล่าวมานี้ ก็เป็นไปได้อย่างมากว่า องค์กรที่เกิดขึ้นจะเป็นเพียงการรวมตัวกันในรูปแบบใหม่ของผู้ที่มิอำนาจและผลประโยชน์อย่างกว้างขวางในวงการสื่ออยู่แล้ว

ประการที่หก นับเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของกระบวนการทางการเมืองและกฎหมายของไทย ที่มีการนำเอาแนวคิดเรื่องการแบ่งแยก ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน มาใช้ในการกำหนดสิทธิและขอบข่ายในการเข้าถึงและบริหารจัดการทรัพยากรสาธารณะ การนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาใช้ดังที่ปรากฏใน ร่าง พ.ร.บ. กำกับดูแลกิจการสื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ นั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การป้องกันและจำกัดการผูกขาดที่อาจเกิดขึ้น ขณะเดียวกันก็มุ่งที่จะลดทอนกระบวนการอำนาจนิยมในรูปแบบต่างๆ กระนั้น

ก็ดี เราเห็นว่า แนวคิดดังกล่าวยังไม่มีความชัดเจนในตัวเองเท่าที่ควร และเมื่อนำมาใช้ในทางปฏิบัติตาม ร่าง พ.ร.บ. อาจก่อให้เกิดปัญหาและกลับกลายเป็นอุปสรรคต่อ “ภาคประชาชน” หรือ “ประชาสังคม” ได้เช่นเดียวกัน

ตามข้อวิเคราะห์หลักๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ตลอดจนรายละเอียดเสริมที่ปรากฏอยู่ในบทต่างๆ ทำให้เรามองเห็นว่า หลักการและกระบวนการปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์เท่าที่ดำเนินมาในช่วงระยะเวลาของการวิจัย นับว่ามีความสอดคล้องกับเจตนารมณ์พื้นฐานของการปฏิรูปในหลายด้านและหลายระดับด้วยกัน และเป็นผลมาจากการตื่นตัวเคลื่อนไหวของนักวิชาการ นักกฎหมาย นักวิชาชีพด้านสื่อ ตลอดจนองค์กรนอกภาครัฐที่ต่างต้องการให้สื่อมีความเป็นประชาธิปไตย และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดสรรและบริหารจัดการมากยิ่งขึ้น

กระนั้นก็ดี ในอันที่จะให้กระบวนการปฏิรูปฯ นำไปสู่การสร้างสมรรถนะแห่งสิทธิให้ได้อย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น เรามีข้อเสนอบางประการสำหรับแนวทางการปฏิรูปฯ ดังต่อไปนี้

1. โดยรูปแบบขององค์กร กสช. ควรให้โครงสร้างโดยพื้นฐาน เป็นสถาบัน ในลักษณะระบบตัวแทนแบบพหุนิยม (Pluralist Representation) กล่าวคือ ควรเน้นให้กลุ่มต่างๆ ที่มีผลประโยชน์และความสนใจโดยตรงต่อสื่อ กลุ่มวิชาชีพต่างๆ กลุ่มผู้บริโภค กลุ่ม ชุมชน เครือข่ายและองค์กรต่างๆ ในประชาสังคม ทั้งในเมืองและในชนบท ได้มีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันประชาสังคมด้านการสื่อสาร (Communicative Institution of Civil Society) ซึ่งจะทำหน้าที่ในการคัดสรรกรรมการ ร่วมวางแผนแม่บท ร่วมแสดงความเห็นและตัดสินใจในกระบวนการจัดสรร กำกับดูแล และตรวจสอบประเมินผล ส่วนองค์กรที่เน้นความรู้ความเชี่ยวชาญนั้น ควรจำกัดบทบาทหลัก

ให้อยู่ในส่วนของการให้ความรู้และคำปรึกษาต่อสถาบันดังกล่าวในการตัดสินใจ วางระเบียบ นโยบาย และดำเนินการ

สถาบันประชาสังคมด้านการสื่อสารนี้ จะประกอบด้วยกลุ่ม ชุมชน เครือข่าย องค์กร สถาบันอื่นๆ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม จะมียุทธศาสตร์การจัดตั้ง มีลักษณะ โครงสร้าง และควรมีขอบข่ายอำนาจหน้าที่เพียงใด นับเป็นเรื่องที่จะต้องมีการ ศึกษาและวางแผนทางร่วมกันจากหลายฝ่าย และเป็นทั้งแนวทางในการศึกษา วิจัยต่อไปและแนวปฏิบัติการที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อกระบวนการ ปฏิรูปสื่อฯ ตลอดจนกระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยในด้านอื่นๆ

จากการศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้ เราเห็นว่า บทบาทและอิทธิพล ข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารในสังคมปัจจุบัน อาจถือได้ว่า มีสถานะเทียบเท่า สาขาหนึ่งของอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐเลยทีเดียวทีเดียว ดังนั้น การจัดตั้งสถาบัน ในลักษณะที่กล่าวมา จึงนับเป็นความริเริ่มที่จะมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าแนว คิดเรื่องการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยออกเป็นสามส่วน อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ของการมีส่วนร่วม ควบคุม และตรวจสอบอำนาจทางการเมืองในระบอบเสรี ประชาธิปไตย

2. ควบคู่ไปกับการจัดตั้งสถาบันประชาสังคมด้านการสื่อสาร เราเห็น ว่า ลำพังการกำหนดสัดส่วนที่แน่นอนให้แก่กิจการบริการชุมชนและการดำเนินการ ของภาคประชาชนนั้น อาจมีข้อจำกัดในแง่ของความครอบคลุมและ ประสิทธิภาพในการสร้างเครือข่าย ดังนั้น สังคมไทยจึงจำเป็นต้องมีสถานีวิทยุ กระกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ระดับชาติที่เป็นสื่อสาธารณะอย่างแท้จริง กล่าวคือเป็นสถานที่ที่มีกำลังส่งครอบคลุมทั่วประเทศ โดยมีการเป็นเจ้าของและ การดำเนินการโดยไม่ต้องขึ้นตรงต่อรัฐ และไม่เป็นธุรกิจที่แสวงหาผลกำไร สถานีสื่ออิเล็กทรอนิกส์ระดับชาติที่มีลักษณะเป็นสาธารณะนี้มีความสำคัญเป็น

อย่างยิ่ง ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม ซึ่งแผ่ขยายหรือปervas ผ่านสื่อประเภทต่างๆ อย่างกว้างขวางและเข้มข้น

แน่นอนว่า สื่อสาธารณะระดับชาติในประเทศต่างๆ ในปัจจุบัน ต่างถูกคุกคามโดยข้ออ้างเรื่องการแข่งขันเสรีและประสิทธิภาพในการทำกำไร และมีแนวโน้มต้องปรับตัวให้เข้ากับกลไกทางการตลาดมากยิ่งขึ้น แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องเลิกล้มสื่อสาธารณะระดับชาติไป ในทางตรงกันข้าม สื่อดังกล่าวกลับมีความจำเป็นมากขึ้นในยุคที่การถือครองและควบคุมสื่อ สามารถสร้างกระบวนการอำนาจนิยมและการครอบงำในด้านต่างๆ ได้ อย่างเบ็ดเสร็จอย่างไม่เคยมีมาก่อน

รูปแบบการจัดตั้งสื่อสาธารณะระดับชาตินี้ ตลอดจนที่มาของรายได้ ลักษณะการบริหารจัดการ ที่มาของผู้บริหารและผู้ดำเนินการ การมีส่วนร่วมของประชาชน ฯลฯ นับเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และควรมีการศึกษาในรายละเอียด (โดยเรียนรู้จากข้อมูลและประสบการณ์ของสถานีสื่อสาธารณะในประเทศต่างๆ) เพื่อนำไปเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนแม่บทและผลักดันให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

3. เมื่อกล่าวถึงประเด็นด้านสิทธิที่เกี่ยวข้องกับสื่อ ประเด็นที่มักมีการหยิบยกขึ้นมา ก็คือ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (Freedom of Expression) ประเด็นดังกล่าวนี้ยังคงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และยังเป็นเรื่องที่มีการแสดงออกและต่อสู้เรียกร้องอย่างต่อเนื่อง กระนั้นก็ดี งานวิจัยชิ้นนี้ทำให้เห็นได้ชัดว่า ประเด็นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (หรือแสดงออก) นี้ มีพื้นฐานอยู่บนตัวแบบพัฒนาการหลักการสิทธิเสรีภาพของเสรีนิยมตะวันตกในอดีต ซึ่งเน้นที่เสรีภาพในการแสดงออกของสื่อ โดยไม่ถูกรัฐเข้าแทรกแซง และเน้นให้เสรีภาพดังกล่าวเป็นเสมือนหลักประกันให้สื่อได้ทำหน้าที่ในฐานะ

“ฐานันดรที่สี่” ติดตามตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในปัจจุบัน เราควรทำความเข้าใจสภาพการณ์ที่กำลังเปลี่ยนไปและมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้เสรีภาพดังกล่าวเป็นจริงในทางปฏิบัติได้น้อยลง เนื่องจากการจำกัดเสรีภาพและการแทรกแซงสื่อ นั้น สามารถกระทำได้อย่างหลากหลายและแยบยลยิ่งขึ้น โดยมีระบบทุนขนาดใหญ่ระดับชาติ ทุนข้ามชาติ และกระแสโลกาภิวัตน์ทั้งทางด้านการตลาดและวัฒนธรรม เป็นเงื่อนไขหลักในการสร้างข้อจำกัดต่อเสรีภาพของสื่อ

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ข้อมูลข่าวสารและการสื่อสารในสภาพการณ์ปัจจุบัน เป็นเรื่องของเสรีภาพโดยตัวของมันเองน้อยลง แต่เป็นเรื่องของอำนาจมากยิ่งขึ้น อำนาจในที่นี้สัมพันธ์กับความเสมอภาคของโอกาสในการเข้าถึงและใช้ข้อมูลข่าวสารและระบบการสื่อสาร หากมองในแง่นี้ เสรีภาพของสื่อจึงไม่อาจแยกขาดต่างหากจากกระบวนการของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย หรือหากจะมองย้อนกลับมาที่กระบวนการปฏิรูปสื่อตามรัฐธรรมนูญ 2540 ก็อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นด้านสิทธิเสรีภาพของสื่อย่อมสัมพันธ์กับความก้าวหน้าของกระบวนการปฏิรูปทางการเมืองทั้งหมด

จากการศึกษาความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนต่อกระบวนการปฏิรูปสื่อตามมาตรา 40 เราเห็นได้ชัดถึงการรวมตัวกันอย่างกว้างขวาง แข็งขัน และมีพลวัตสูงของเครือข่ายต่างๆ ทั้งจากผู้ประกอบวิชาชีพด้านสื่อ นักวิชาการ สื่อชุมชน องค์กรเอกชน และชุมชนต่างๆ ภาพความเคลื่อนไหวที่ผ่านมาและจะเกิดขึ้นต่อไปนั้น อาจสะท้อนถึงกระบวนการที่กำลังเกิดขึ้นในหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งวิกฤตการณ์ด้านการสื่อสารตามระดับที่แตกต่างกันไปนั้น เป็นแง่มุมหนึ่งของวิกฤตการณ์ที่กว้างขวางยิ่งกว่า อันขยายตัวจากความขัดแย้งที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจรวมศูนย์ที่เน้นผลประโยชน์ของบรรษัทขนาดใหญ่ ซึ่งก่อ

ให้เกิดความไม่เท่าเทียมและความไม่มั่นคงทางสังคมอย่างใหญ่หลวง ภายในสังคมที่ดูประหนึ่งว่ามีเสรีภาพและเป็นประชาธิปไตย

วิกฤตการณ์ดังกล่าวกำลังต้องการการปฏิรูปครั้งใหญ่ในทั่วทุกมุมโลก และการปฏิรูปนี้มีจุดเชื่อมโยงของประเด็นและสภาพการณ์โดยหลักอยู่ที่กระบวนการปฏิรูปสื่อ

เทคโนโลยีชีวภาพดั้งเดิม รากฐานเสริมการพึ่งตน
 เลี้ยงสัตว์ เพาะปลูก ปรับปรุง บำรุงพืชผล คนในชุมชนทำตัวเอง
 เทคโนโลยีชีวภาพสมัยใหม่ ชับซ้อนกว้างไกลกว่าที่เห็น
 ต้องพึ่งพิงภายนอกเกินจำเป็น สภาวะแวดล้อมอาจเป็นพิษภัย
 เป็นทาสทุนนิยม ภูมิปัญญาผูกขาด ความหลากหลายทางชีวภาพลดสลาย
 ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจต้องตาย ทำอย่างไรให้เกวณำใหม่ไปทางเดียวกัน

กฎหมายสิทธิมนุษยชน กับเทคโนโลยีชีวภาพ

นันทน อินทนนท์^{*}
จักรกฤษณ์ ควรวจน์^{**}
และคณะ

บทนำ

การกำเนิดของลูกแกะ “ดอลลี” เมื่อปี ค.ศ.1996 นับเป็นความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญอีกก้าวหนึ่งของมนุษย์ ทั้งนี้ก็เพราะถือว่าเป็นครั้งแรกที่นักวิทยาศาสตร์สามารถทำสำเนาพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตที่เลี้ยงลูกด้วยนม ปรากฏการณ์นี้ได้สร้างความหวังแก่กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถมีบุตรได้ด้วยวิธีการตามธรรมชาติว่า การทำสำเนาพันธุกรรมในลักษณะเช่นนี้อาจสามารถนำมาใช้กับมนุษย์ เพื่อช่วยให้ความต้องการมีบุตรเป็นไปได้ตามความประสงค์ ขณะที่นักวิทยาศาสตร์กลุ่มหนึ่งเห็นว่า เทคนิคที่ใช้ในการทำสำเนา

^{*} ผู้พิพากษาประจำสำนักงานศาลยุติธรรม ศาลภาษีอากรกลาง

^{**} รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พันธุกรรมของดอลลีสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบำบัดรักษาโรคหรือความผิดปกติทางพันธุกรรมบางชนิดได้ แต่ในทางกลับกัน สังคมส่วนหนึ่งกลับมีความเห็นว่า การนำเทคนิคในการทำสำเนาพันธุกรรมของดอลลีมาใช้กับมนุษย์นั้น เป็นการฝ่าฝืนหลักศาสนาและจริยธรรมอย่างรุนแรง และการทำสำเนาพันธุกรรมมนุษย์จะก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ทั้งต่อมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากกรรมวิธีเช่นว่านี้ ครอบครัวของบุคคลนั้น และต่อสังคมโดยรวม

บทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำสำเนาพันธุกรรมสิ่งมีชีวิต ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และจะพยายามแยกแยะความแตกต่างระหว่างการทำสำเนาพันธุกรรมมนุษย์ ตลอดจนถึงให้เห็นถึงผลกระทบในทางจริยธรรมที่เกิดขึ้น โดยจะนำเสนอทั้งแนวความคิดในการสนับสนุนและคัดค้านการทำสำเนาพันธุกรรมมนุษย์ และจะได้วิเคราะห์ถึงปัญหาในเชิงกฎหมายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตหากการทำสำเนามนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้จริง

1. พัฒนาการของการทำสำเนาพันธุกรรม

คำว่า “การโคลน” (cloning) หรือการทำสำเนาพันธุกรรมนั้น เป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษากรีกซึ่งหมายความว่า กิ่งก้านหรือสาขา (twig or branch)¹ การทำสำเนาพันธุกรรมไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับมนุษย์ เพราะในอดีตที่ผ่านมา มนุษย์รู้จักการทำสำเนาพันธุกรรมอย่างง่าย ๆ เช่น การตอนกิ่งหรือการปักชำในพืชบางชนิด ต้นพืชที่ได้มาจากกรรมวิธีเหล่านี้จะมีลักษณะทางพันธุกรรม

¹ Brennan, J.R., *Pattern of Human Heredity: An Introduction to Human Genetics*, Prentice Hall, New Jersey, 1985, p.300.

ที่เหมือนกับต้นเดิมทุกประการ แต่ความรู้เหล่านี้ก็ได้ถูกนำไปใช้เพื่อการขยายพันธุ์พืชเท่านั้น ต่อมาเมื่อวิทยาการทางวิทยาศาสตร์ในระดับโมเลกุลมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น นักวิทยาศาสตร์มีความต้องการในการเพิ่มปริมาณเซลล์ของพืชเพื่อนำไปใช้ในการทดลอง ความพยายามในการโคลนเซลล์และยีนของพืชจึงมีมากขึ้นด้วย และในที่สุดการโคลนเซลล์ของพืชก็มาประสบความสำเร็จในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษที่ 50 โดยการทำสำเนาพันธุกรรมของพืชนี้ทั้งหมด สามารถเกิดขึ้นได้ในห้องปฏิบัติการ²

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการโคลนเซลล์ของสิ่งมีชีวิตจะประสบความสำเร็จด้วยดีในพืช แต่กรรมวิธีดังกล่าวก็ไม่อาจนำไปใช้ได้ดีนักกับสัตว์หรือมนุษย์ เหตุผลหนึ่งที่เชื่อกันว่าเป็นอุปสรรคต่อการโคลนเซลล์ของมนุษย์คือ เซลล์ของมนุษย์นั้นมีความสามารถในการแบ่งตัวในช่วงระยะเวลาอันจำกัดเท่านั้น ดังนั้นเมื่อเซลล์หนึ่งเซลล์ใดได้มีการแปรรูป (differentiation) ไปทำหน้าที่หนึ่งหน้าที่ใดแล้ว เซลล์นั้นก็ไม่สามารถกลับมาทำงาน (reprogram) ในหน้าที่เดิมได้อีก³ แต่ในราว ค.ศ.1960 กลับปรากฏว่า John Gurdon นักสัตววิทยาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด สามารถที่จะโคลนสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งคือ “กบ” ได้สำเร็จโดยการนำนิวเคลียสจากเซลล์ลำไส้เล็ก (intestinal cell) ของกบตัวหนึ่งมาใส่แทนที่นิวเคลียสของไข่อีกใบหนึ่ง จากการทดลองนี้พบว่าไข่ใบดังกล่าวสามารถเจริญเติบโตเป็นลูกกบได้ และมีลักษณะทางพันธุกรรมเหมือนกับต้น

Ibid., p. 301.

³ Bohlin, R. Can Human be Cloned Like Sheep?, 1997 March 7, available at <http://www.probe.org/docs/lambclon.htm>

แบบทุกประการ⁴

อย่างไรก็ดี ความแตกต่างระหว่างการเจริญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตครึ่งบกครึ่งน้ำ (amphibian) กับมนุษย์ก็มีความแตกต่างกัน เพราะสิ่งมีชีวิตเหล่านั้นสามารถเจริญเติบโตได้ในแหล่งน้ำตามธรรมชาติ แต่สำหรับมนุษย์การเจริญพันธุ์ต้องอาศัยครรภ์ของมารดาซึ่งมีความสลับซับซ้อนกว่ามาก ความพยายามในการโคลนสิ่งมีชีวิตที่เลี้ยงลูกด้วยนม (mammal) จึงได้เริ่มต้นอย่างจริงจังนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และในที่สุดเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 1996 ดร.เอียน วิลมุต (Ian Wilmut) แห่งสถาบันวิจัยรอสลิน ประเทศสกอตแลนด์ ก็ได้ทำการโคลนสิ่งมีชีวิตที่เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดแรกได้สำเร็จ⁵

“ดอลลี่” เป็นลูกแกะที่เกิดขึ้นมาจากเทคนิคในการโคลนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “การถ่ายโอนนิวเคลียสของเซลล์ร่างกาย” (somatic cell nuclear transfer) เซลล์ร่างกายนี้เป็นเซลล์ที่มีโครโมโซมสองชุดซึ่งมีความแตกต่างจากเซลล์สืบพันธุ์ (germ cell) ที่มีโครโมโซมเพียงชุดเดียว ด้วยเทคนิคดังกล่าวนี้ ดร.เอียน วิลมุต ได้นำเซลล์เต้านมของแกะตัวเมียหน้าขาขาวตัวหนึ่งมาแยกเป็นเซลล์เดี่ยว หลังจากนั้นได้เลี้ยงเซลล์นี้โดยให้อาหารในปริมาณที่จำกัด กระบวนการนี้ทำให้เซลล์นั้นเข้าสู่สภาวะหนึ่งเรียกว่า “ระยะ G₀” ซึ่งทำให้เซลล์นั้นสามารถทำหน้าที่ได้อีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงได้นำนิวเคลียสของเซลล์ดังกล่าว

⁴ Watson, J., Moving Toward the Clonal Man, *The Atlantic Monthly*, May 1971.

⁵ Wilmut, I. et al., Viable offspring derived from fetal and adult mammalian cells, 385 *Nature* 810 1997.

เข้าไปใส่ในเซลล์ไข่ของแม่แกะอีกตัวหนึ่งที่ได้ถูกนำเอานิวเคลียสออกไปแล้ว เมื่อมีการกระตุ้นด้วยกระแสไฟฟ้า ก็สามารถทำให้นิวเคลียสหลอมรวมกับไข่ดังกล่าวและมีการแบ่งตัว ต่อมาจึงได้มีการนำเซลล์ไข่ที่เข้าไข่ไปฝากในครรภ์ของแม่แกะเพื่อการเจริญพันธุ์ต่อไป⁶ ดังนั้น ดอลลี่จึงเป็นสิ่งมีชีวิตที่เลี้ยงลูกด้วยนมตัวแรกที่ถูกโคลนขึ้นมาจากเซลล์ร่างกาย⁷

แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้ว ดอลลี่ถือเป็นการจำลองลักษณะทางพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตต้นแบบ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ดอลลี่มีความแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตต้นแบบบางประการ กล่าวคือ ประการแรก ดอลลี่กำเนิดมาจากเซลล์ไข่ที่มี cytoplasm และ mitochondrial DNA แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตต้นแบบ ประการที่สอง ในขณะที่มีการรวมตัวระหว่างนิวเคลียสที่มาจากเซลล์ร่างกายกับไข่ นั้น อาจมีชิ้นดีเอ็นเอบางส่วนแตกหักทำให้ลักษณะทางพันธุกรรมเปลี่ยนแปลงไป และประการที่สาม สภาวะในครรภ์อาจมีผลต่อลักษณะทางพันธุกรรมของดอลลี่ได้

ความสำเร็จของดอลลี่ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นความสำเร็จที่เกิดจากความพยายามมากกว่า 23 ปีของ ดร.เอียน วิลมุต และไม่ใช่ความสำเร็จที่เกิดขึ้นโดยง่าย ดังจะเห็นได้จากจำนวนไข่ที่ถูกผสมนั้นมากถึง 277 ฟอง

⁶ National Bioethics Advisory Commission, *Cloning Human Being: Report and Recommendations*, 1997, p.24.

⁷ Wilmut, I., Dolly: the Age of Biologic Control, p.19 in *The Genetic Revolution and Human Rights*, Justin B. (editor), 1999, Oxford University Press, New York.

แต่มีไข่เพียง 29 ฟองเท่านั้นที่สามารถพัฒนาไปจนถึงระยะบลาสโตซิสต์ (Blastocyst stage) และมีเพียง “ดอลลี” เท่านั้นที่มีสภาพสมบูรณ์ ส่วนไข่ที่เหลือกลับพบว่าไม่สามารถเจริญต่อไปได้⁹ หรือมีการเจริญเติบโตอย่างผิดปกติ หรือผิดรูปร่างไป หลังจากการกำเนิดของดอลลีไม่นานนัก

นอกจากกรณีของแกะดอลลี นักวิทยาศาสตร์จากหลายประเทศก็ได้ประกาศความสำเร็จในการโคลนสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น เช่น หนู⁹ ลูกวัว¹⁰ หรือแม้กระทั่งตัวอ่อนของมนุษย์ ในขณะเดียวกันก็มีนักวิทยาศาสตร์อีกจำนวนหนึ่งที่ประกาศว่าพร้อมที่จะทำการโคลนมนุษย์ให้แก่ผู้ที่มีบุตรยาก สิ่งเหล่านี้จึงเป็นที่มาของการพิจารณาความเหมาะสมในการโคลนมนุษย์ ทั้งในระดับประเทศ และระดับนานาชาติในเวลาต่อมา

2. ประเภทของการทำสำเนาพันธุกรรมมนุษย์

โดยทั่วไปแล้ว หากแบ่งประเภทของการโคลนมนุษย์ตามวัตถุประสงค์สุดท้าย การโคลนมนุษย์อาจแบ่งได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ ประการแรก “การโคลนเพื่อการบำบัดรักษา” (therapeutic cloning) กับ “การโคลนเพื่อ

⁹ Bohlin, R., Cloning and Genetics: The Brave New World Closes In, available at <http://www.probe.org/docs/clon-gen.htm>

⁹ Wakayama, T. et al., Full-Term Development of Mice from Enucleated Oocytes Injected with Cumulus Cell Nuclei, 394 *Nature* 369, 1998, p.369.

¹⁰ Kolata, G., Japanese Scientists Clone a Cow, Making Eight Copies, *N.Y. Times*, Dec. 9, 1998, p.A8, cited in J. Robertson, Two Models of Human Cloning, 1999, 27 *Hofstra L. Rev.* 609.